

podotknout, že mezinárodněprávní ochrana dětí je aktivitou multidisciplinární a jako taková čerpá z poznatků jiných vědních oborů – zejména sociální práce, psychologie nebo medicíny. Regulace rodinně-právních poměrů prostřednictvím mezinárodního práva vyžaduje přítomnost mezinárodního prvku. Ten můžeme vymezit jako okolnost existence různých státních občanství, pobyt různých subjektů právních poměrů v různých státech nebo existující právní skutečnost, jež nastala na území jiného státu atd. Výkon mezinárodněprávní ochrany dětí je v České republice zajišťován Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně.⁶⁶⁴

5.4 Ochrana dítěte a rodiny v sociálním právu

Sociální politika byla nástrojem sociální ochrany dětí již před dlouhou dobou. Její rozvoj a vznik nových nástrojů sociální pomoci zejména při vzniku sociálních událostí, můžeme vysledovat již na počátku 20. století. Diskutovaných témat bylo, je a bude značné množství.

Za účel sociální ochrany v rámci sociálního zabezpečení považujeme ochranu občanů (příp. jejich rodiny) v situacích, že jim hrozí určité „sociální nebezpečí“, tedy vznik sociálně nepříznivé situace, případně k jejímu vzniku již došlo. Sociální ochranu můžeme vymezit jako velmi široký pojem, který zahrnuje všechna veškerá opatření zabraňující vzniku sociálních situací, případně zmírňující jejich dopad na život jednotlivce a jeho rodiny, v případech, kdy tyto situace již nastanou.⁶⁶⁵ Sociální právo pak v sobě zahrnuje právo na práci, právo na vzdělání, právo na dosažení nejvyšší možné úrovně zdraví nebo právo na přiměřenou životní úroveň.⁶⁶⁶ Diskuze o sociálních právech se dostává do popředí zájmu členských států v průběhu 80. let 20. století, kdy výsledkem se stala nezávazná Charta základních sociálních práv pracovníků evropského společenství (1989), na kterou navázal Akční program Evropské komise v 90. letech 20. století.

Reflexe sociálních otázek, které stále⁶⁶⁷ rezonují moderní společností, vyústily do konstruování nosných sociálně-politických doktrín 20. a 21. století. Právě tyto doktríny se staly hlavními strategiemi moderních společností při řešení sociálních problémů, a to nejen z hlediska teoreticko-metodologických analýz, ale také z hlediska prakticko-aplikační realizace se zřetelem na fenomén pomoci a na mechanismy realizace tohoto fenoménu v konkrétní sociální situaci občana.⁶⁶⁸

664) KAPITÁN, Zdeněk. Část zvláštní. Základní právní rámec řešení poměrů dítěte z „mezinárodní rodiny“. Kapitola I. Systematika mezinárodního rodinného práva. In: ŠÍNOVÁ, Renáta a Zdeněk KAPITÁN a kol. *Rodina v mezinárodních souvislostech*. Praha: Leges, 2019, s. 95–97.

665) KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální zabezpečení. In: KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální práva v Evropě: 100 let Mezinárodní organizace práce*. Praha: Auditorium, 2020, s. 361.

666) Pro podrobnější argumentaci viz například WALDRON, Jeremy. *Liberal Rights: collected papers, 1981–1991*, Cambridge: CUP, 1993, kapitola 1. cit. dle KRATOCHVÍL, Jan. VII. Hospodářská, sociální a kulturní práva. 2. Důležitost sociálních práv. In: BARTOŇ, Michal, Jan KRATOCHVÍL, Martin KOPA, Maxim TOMOSZEK, Jiří JIRÁSEK a Ondřej SVAČEK. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 469. ISBN 978-80-7502-128-1.

667) TOMAN, Jozef. Charta základních práv EÚ, sociálne práva a pracovné právo. In: Helena BARANCOVÁ (ed.). *Pracovné právo 21. storočia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 199.

668) BRNULA, PETER a Vasko KUSIN. *Fenomén pomoci v sociálnom myslení*. Bratislava: IRIS, vydavateľstvo a tlač, s.r.o., 2013, s. 132–133.

Jako rizikový faktor se však velmi často objevovala chudoba. Tou se spolu s ekonomickými otázkami zabývali autoři již např. ve 30. letech 20. století v podobě zkoumání sociální stratifikace. Později navazovaly také otázky širší ochrany jednotlivce či obyvatelstva.

Chudobu můžeme vymezit jako nedostatek prostředků ke slušnému životu, tedy k dosahování životních cílů, které jsou srovnatelné s funkcí jednotlivce (člověka) ve společnosti. U běžného člověka existuje předpoklad snahy realizace takového způsobu života. Pocit subjektivního štěstí existuje při vědomém uspokojování této snahy. Subjektivním štěstím je zde míněno správné směřování k naplňování životních cílů, čehož však bez hmotného i nehmotného zabezpečení není možné dosáhnout.⁶⁶⁹ Dnes hovoříme o nedostatečném příjmu, kdy sociální systémy zjišťují, zda se jednatel nebo rodina nenachází v náročné situaci a není zde důvod a potřeba poskytnutí sociální pomoci. Dalšími sociálními událostmi relevantními pro ochranu dítěte a rodiny jsou nemoc (porucha zdraví), dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, invalidita, těhotenství a mateřství, nezaopatřenost dítěte, dosažení určitého věku, smrt a nezaměstnanost (v případě, že je dítě výdělečně činné).⁶⁷⁰ Výzkum autora Machotky⁶⁷¹ ve 30. letech 20. století přinesl poznatek v podobě rozboru příčin sociální potřebnosti, a to na základě charakteristik rodin, které byly analyzovány. Z tohoto výzkumu vzešly vnější a vnitřní příčiny „hospodářské slabosti“. K vnějším se řadily: nízké vzdělání, chudý původ, nižší schopnosti, zanedbaná výchova a špatné pracovní podmínky v době ekonomické krize počátku 30. let 20. století. K vnitřním příčinám možno zařadit sociální a psychické charakteristiky zkoumaných rodin, slabá rodinná pouta, mravní a intelektuální inferiorita v rámci srovnání sociálně potřebných a středních a vyšších vrstev společnosti.⁶⁷²

Děti tvoří zvláštní skupinu chudých.⁶⁷³ Tradičním očekáváním je péče rodičů o děti. Z tohoto důvodu se také chudoba dětí odvozuje od chudoby rodičů. Chudoba dětí představuje spojení se statusem rodiny, její velikostí a s jejich postavením uvnitř rodiny. Riziko chudoby roste s počtem dětí v rodině.⁶⁷⁴ Chudoba však dětem nehrozí pouze v početných rodinách, ale také v rodinách neúplných.⁶⁷⁵ Je to dáno

669) MACEK, Josef. *Základy sociální politiky. Díl 1. Úkoly a zásady*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1925, s. 52.

670) Srov. HŮRKA, Petr. Právní skutečnosti a právní vztahy v sociálním zabezpečení. Základní sociální události v právu sociálního zabezpečení. In: KOLDINSKÁ, Kristina a Petr TRÖSTER a kol., c. d., s. 66–70.

671) K dalším výzkumům chudoby v Evropě a USA srov. např. KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2007, s. 8–10.

672) MACHOTKA, O. Sociálně potřebné rodiny v hlavním městě Praze. Praha: Státní úřad statistický, 1936. s. 193–195. cit. dle NEŠPOROVÁ, Olga. Česká empirická sociologie rodiny a její souvislosti se sociální politikou v meziválečném období. In: *Fórum sociální politiky: odborný recenzovaný časopis*. č. 4/2014. [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2014. s. 4. [cit. 2021-02-03]. ISSN 1803-7488. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/casopis/forum-socialni-politiky-4-2014/>

673) O'HIGGINS, M. a JENKINS, S. *Poverty in Europe: Estimates for the numbers in Poverty in 1975, 1980, 1985. European Programme to Combat Poverty, Animation and Dissemination Service, Evaluation Unit*. Centre for the Analysis of Social Policy. University of Bath, Bath, 1989; NOLAN, B. *Measuring Poverty and the Impact of the Social Welfare System in Ireland*. Economic and Social Research Institute, Dublin, 1989 cit. dle MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 53.

674) MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 52.

675) O'HIGGINS, M. *Lone Parent Families in the European Community: Numbers and Socio-Economic Characteristics*. Working Paper no. 23 Centre for the Analysis of Social Policy. University of Bath, Bath, 1987 cit. dle MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 52.

dvěma faktory: 1/ počet zdrojů v rodině se nepříznivě sníží ze dvou na jeden; obvyklé složení rodiny představuje matku a dítě (hovoříme o feminizaci chudoby). Chudoba se týká také mládeže, a to s ohledem na hrozící riziko dlouhodobé nezaměstnanosti.⁶⁷⁶ S chudobou souvisí koncept sociálního vyloučení (exkluze). Jedná se o vyloučení ze sociálního života společnosti, a to v důsledku nedostatečného přístupu ke společensky dostupným zdrojům. Mezi tyto zdroje řadíme trh práce, vzdělávání, bydlení, zdravotní péči a sociální ochranu.⁶⁷⁷

Veřejná rodinná politika se v současnosti zabývá otázkami spojenými s ochranou ženy jako rodičky a matky a výchovou dětí v rodině. Jedná se o ekonomickou, právní a sociální podporu a pomoc, kterou stát jakožto veřejnoprávní instituce poskytuje rodině. Veřejná sociální politika v Evropě se soustřeďuje na několik fází životního cyklu: těhotenství a mateřství, rodičovství, výchovu a výživu dětí v rodině, sanaci nefunkčních rodin. Rodina je považována za základ státu, za přirozenou základní jednotku společnosti. Rodina má vůči státu právo na poskytnutí ochrany a podpory k zajištění svého plného rozvoje. Podporou státu se rozumí povinnost státu poskytovat rodinám podle potřeby rodinné dávky, daňové úlevy nebo podporu bydlení pro rodiny. Zároveň je zde snaha o stimulaci rodin v jejich úsilí o výchovu dětí, a dále také jinými vhodnými prostředky. Cílovou skupinou jsou rodiče a děti. Právo na rodinu řadíme pod občanské i sociální právo, které patří do soukromoprávní sféry. Další cílovou skupinou jsou ženy v době těhotenství a raném mateřství. Těhotenství, porod a šestinedělí zařazujeme do přirozených fyziologických procesů života ženy, a právě v této době je jejich právem podpora zdraví jejich i nenarozeného dítěte. Cílem veřejné rodinné politiky je za každých okolností zdravý vývoj dítěte. Hlavní smysl ochrany a podpory rodiny je nejlepší zájem dítěte. K veřejné intervenci do soukromého práva rodičů může docházet v případech, kdy rodiny nemohou vlastními silami zabezpečit nejlepší zájem dítěte (veřejná intervence ve prospěch výkonu práv rodičů) případně jej ohrožují (veřejná intervence omezující rodičovské právo řádnou regulací soudu).⁶⁷⁸ Těhotenství a stav ženy v časovém období krátce po porodu značně oslabuje její pracovní schopnost. Význam tohoto faktu je podtrženo tím, že sociální ochrana je těhotným ženám a rodičkám poskytována od 19. století a pracuje s ní také právo EU.⁶⁷⁹ Intervence státu do soukromého práva v případech poskytování ochrany a podpory úplného rozvoje rodin a dětí nacházejících se v nich je realizována se souhlasem rodičů a po projeveném zájmu rodiny. Druhým případem, kdy dochází ke státní intervenci do rodinného prostředí, jsou situace střetů více osobnostních práv, zejména těch mezi právem na rodinu a základním zájmem dítěte, při ohrožení dítěte, jeho zanedbání, opuštění případně osiřeni.⁶⁸⁰ Veřejná rodinná politika se vždy týká dětí. Má poskytnout všem dětem z funkčních i dysfunkčních rodin stejné šance v přípravě na budoucí život. Děje se tak prostřednictvím ekonomických podmínek pro přiměřený důstojný život, a také dostupností vzdělávacích a zdravotních služeb. Do skupiny povinností státu na zajištění ochrany a podpory funkčních rodin jsou zařazeny tyto: podpora založení rodiny, ochrana a podpora těhotných žen a matek v době

676) MAREŠ, Petr. c. d. s. 53–54.

677) KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2007. s. 12–13.

678) TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011, s. 187–191.

679) KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 119.

680) MITLÖHNER, Miroslav, Adéla MOJŽÍŠOVÁ a Igor TOMEŠ. *Rodinná politika*. In: TOMEŠ, Igor. *Sociální právo*. Praha: Portál, 2014, s. 143.

mateřství, ochrana rodiny a poskytování ekonomické podpory v rodině při výchově dítěte, ochrana zájmů dětí, poskytování přiměřené zdravotní, vzdělávací a sociální služby.⁶⁸¹ Právě rodinná politika vytváří velmi rozmanitou a specifickou oblast sociální politiky státu. Opět je to vlivem instituce rodiny a jejího charakteru kde dochází ke střetu sféry soukromé a sféry veřejné.

Jakákoliv politická, ekonomická nebo sociální změna má dopad na rodinu ve smyslu rodinných životních strategií. Téměř veškerá opatření sociální politiky se dotýkají života jednotlivých členů rodiny. Při hodnocení opatření zacílených na podporu rodin je proto potřeba je vyhodnocovat komplexně.⁶⁸²

Obecně lze uvést, že sociální zabezpečení spadá do sociálního práva. Sociální právo pak disponuje s pojmem sociální ochrana (*social protection*), který byl nedávno zaveden také na půdě Evropské unie.⁶⁸³ Sociální ochrana má dvě významové roviny: 1/ pod širší význam lze zařadit veškeré ostatní pojmy jako sociální péče, pracovně-právní ochrana zdraví a bezpečnosti při práci, sociální zabezpečení, sociální služby, ochranu sociálního prostředí, zdravotní a sociální prevence a sociálně-zdravotní rehabilitace⁶⁸⁴, 2/ do užšího pojetí spadá kvalitní zdravotní péče a její dostupnost, obligatorní systémy sociálního pojištění (zdravotní, úrazové, nemocenské a důchodové) a státní zaopatření (státní sociální podpora a zabezpečení pro státní zaměstnance), dále fakultativní systémy sociální péče, také podpora v hmotné nouzi a sociální služby.⁶⁸⁵ Sociální práva⁶⁸⁶ pojímá LZPS nárokově, přičemž vytváří předpoklady pro utváření sociální suverenity občana, která je základem pro vytvoření pocitu sociálního bezpečí.⁶⁸⁷ Rodiče, kteří pečují o dítě (dětí) mají právo na pomoc státu, kterou v podrobnostech stanoví zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, OZ, ZSPOD a TZ. Ochrana potom zahrnuje zejména povinnost bránit právo občana na svobodu volby partnera při zakládání rodiny, a také proti rodinnému násilí. Pod podporou státu je možno si představit jeho povinnost podle potřeby rodinám poskytovat: 1/ rodinné poradenství a právní ochranu; 2/ dávky nebo daňové úlevy a další ekonomickou podporu (např. podpora bydlení pro rodiny); 3/ podporu rodin při jejich úsilí o výchovu dětí i jinými vhodnými přiměřenými

681) TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011, s. 192.

682) MUNKOVÁ, Gabriela. *Rodinná politika ve vztahu k evropské unii*. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*, 2000, č. 1, s. 73.

683) TOMEŠ, Igor. *Pojem sociální zabezpečení*. In: KOLDINSKÁ, Kristina a Petr TRÖSTER a kol., c. d., s. 6.

684) TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2012, s. 365. cit. dle TOMEŠ, Igor. *Pojetí sociálního práva a jeho systém*. In: TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde Praha, 2014, s. 22;

685) TRÖSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. cit. dle TOMEŠ, Igor. *Pojetí sociálního práva a jeho systém*. In: TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde Praha, 2014, s. 22; eadem TOMEŠ, Igor. *Pojem sociální zabezpečení*. In: KOLDINSKÁ, Kristina a Petr TRÖSTER a kol., c. d., s. 7.

686) *Socialistické právo připisovalo sociálním právům v soustavě ústavních práv a svobod klíčový význam*. Bylo uváděno, že podmiňují realnost ostatních práv a stanoví rámec občanských povinností v zájmu rozvoje a uspokojování potřeb celé společnosti. In: FLEGL, Vladimír, c. d., s. 28.

687) VEČEŘA, Miloš. *Sociální stát: východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1993, s. 61.

prostředky a potřebnými službami. Pomoc a podpora rodin se v Evropě považuje za obecně uznávanou součást solidárních mechanismů redistribučního charakteru.⁶⁸⁸

Problémy rodiny se staly předmětem debat a společenského zájmu teprve ve 20. století. Rodina jsou rodiče a děti. Stát a společnost považují rodinu za základní přirozenou jednotku společnosti. Státní sociální politika neřeší skutečnost, zda jsou rodiče sezdáni. Významnější bývá okolnost, zda jde o rodiče biologické nebo adoptivní. Cílem veřejné rodinné politiky je vždy nejlepší zájem dítěte a jeho zdravý vývoj. Hlavní smysl ochrany a podpory rodiny je nejlepší zájem dítěte. Základní nástroj práva politiky na podporu rodiny ve smyslu čl. 33 Listiny základních práv EU⁶⁸⁹ a čl. 32 LZPS je zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Dle tohoto zákona se poskytují tyto dávky: přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, porodné a pohřebné.⁶⁹⁰ Ilustrativní jsou zde statistické údaje. Průměrný měsíční počet vyplacených přídavků na dítě činil 226 000, u rodičovského příspěvku byl tento počet 315 000, u příspěvku na bydlení bylo dosaženo počtu 156 000.⁶⁹¹

Ochrana těhotné ženy je v právním řádu ČR poskytována v době těhotenství, při narození dítěte a v době těsně po narození dítěte. Jedná se o nároky ženy na podporu při narození dítěte, nejedná se tedy o nároky dítěte.

Těhotenství ženy je chráněno kromě preventivních zdravotních podmínek také úpravou pracovních podmínek. Zdravotní prohlídky upravují zdravotnické předpisy. Zákoník práce upravuje v ustanovení § 239 právo ženy na dočasné převedení na jinou práci, pokud její práce ohrožuje její těhotenství.⁶⁹² Hmotné zabezpečení ženy převedené na jinou práci se poskytuje podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů (zákon o nemocenském pojištění). *Peněžité pomoci v mateřství* je dávkou nemocenského pojištění nahrazující ušlý příjem v důsledku těhotenství a raného mateřství. Účelem této dávky je možnost těhotné zaměstnankyně nebo matky soustředit se na ukončení svého těhotenství a počátek mateřství bez nutnosti řešit existenční problémy a zajišťování obživy pro sebe a svou rodinu. Podmínky nároku na získání peněžité pomoci v mateřství nalezneme v ustanovení § 32 zákona o nemocenském pojištění. Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství je také dávkou nemocenského pojištění, jejímž cílem je krytí snížení příjmu při zachování výkonu práce v rámci stávajícího pracovního vztahu [s povinností zaměstnavatele převést těhotnou zaměstnankyni na jinou práci, pokud vykonává práce, které jsou těhotným ženám a matkám do konce devátého měsíce po porodu zakázány, nebo ženu, které by na základě lékařského posudku výkon

688) MITLÖHNER, Miroslav, Adéla MOJŽÍŠOVÁ a Igor Tomeš. Právo občanů na rodinu a ohrožených dětí na ochranu. In: TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. 2., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 157.

689) Úřední věstník Evropské unie; LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV EVROPSKÉ UNIE (2010/C 83/02) [online], EUR-LEX Přístup k právu Evropské unie; © Evropská unie, 1998–2021. Dostupné z <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:cs:PDF>; Článek 33 Listiny základních práv EU „Rodinný a pracovní život“ uvádí: „1. Rodina požívá právní, hospodářské a sociální ochrany.“

690) MITLÖHNER, Miroslav, Adéla MOJŽÍŠOVÁ a Igor TOMEŠ. *Rodinná politika*. In: TOMEŠ, Igor. c. d., s. 144–145.

691) *Statistická ročenka České republiky 2021 = Statistical yearbook of the Czech Republic 2021*. Praha: Český statistický úřad, 2021, s. 683.

692) BĚLINA, Miroslav, a kol. *Pracovní právo*. Praha: C. H. Beck, 2012. cit. dle TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde Praha, 2014, s. 148.

práce zhoršil její zdravotní stav (srov. § 41 odst. 1 písm. c) zákoníku práce]). Zákon o nemocenském pojištění upravuje nárok zaměstnané ženy na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství (§ 42). *Hmotné zabezpečení ženy v době těhotenství a mateřství v souvislosti s podpůrčí dobou u peněžité pomoci v mateřství* má několik typů: 28 týdnů u pojištěnky, která dítě porodila; 37 týdnů u pojištěnky, která porodila dvě nebo více dětí, přičemž po uplynutí 28 týdnů peněžité pomoci v mateřství náleží pouze tehdy, pokud pojištěnka pečuje alespoň o dvě z těchto dětí; 22 týdnů u ostatních pojištěnců s nárokem na peněžitou pomoc v mateřství; 31 týdnů u pojištěnce, který převzal do své péče alespoň dvě děti a po uplynutí 22 týdnů alespoň o dvě z nich pečuje. Peněžité pomoci v mateřství činí 70 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den se třemi redukčními hranicemi jako u nemocenského, avšak částka do první redukční hranice se neredukuje. K uvedenému blíže srov. § 32 a násl. zákona o nemocenském pojištění. Relativní novinkou je otcovská poporodní péče (otcovská). Jako nová dávka byla do nemocenského pojištění zavedena s účinností od 1. 2. 2018. Důvodová zpráva k zákonu o nemocenském pojištění uvádí, že jejím účelem je posílení vazby mezi dítětem a oběma jeho rodiči, a to v raných týdnech života dítěte, dále podpora a motivace otce k zapojení se do péče o novorozené dítě a rozvoj rodinných vztahů. Zároveň je sledován účel kompenzace ucházejícího příjmu otce z důvodu péče o novorozence a matku, a to krátce po porodu. Oprávněným subjektem z dávky je pouze muž – pojištěnec. Podpůrčí doba činí jeden týden s čerpáním pouze v období šesti týdnů ode dne narození dítěte nebo jeho převzetí do péče. Výše otcovské činí 70 % denního vyměřovacího základu. Blíže pak srov. § 38a a násl. zákona o nemocenském pojištění.⁶⁹³

Hmotné zabezpečení rodiny, a tedy i dítěte, považujeme za jeden z nejdůležitějších prvků jeho ochrany před sociálními událostmi, kterými může být chudoba nebo sociální vyloučení. Rozsah této hmotněprávní ochrany je konstruován různými možnostmi ochrany poskytované sociálním právem, do kterého spadá oblast práva sociálního zabezpečení tak, jak byla představeno v této kapitole. Důležitou skutečností (ať se jedná o testované či netestované dávky nebo jinou formu sociální pomoci) je fakt, že v případě poskytnutí hmotných příspěvků ze strany státu prostřednictvím orgánu veřejné moci (správního orgánu) jsou tyto nároky posuzovány z hlediska oprávněnosti zainteresovaných subjektů práva. Tento kontrolní mechanismus má opět dvě roviny sociálního vnímání této pomoci. Jednak dochází k individuálnímu posuzování sociální situace každého žadatele a zároveň by neměla být sociální pomoc poskytována těm žadatelům, kteří ji oprávněně nepotřebují. Nemělo by tedy docházet k jejímu zneužívání, a naopak by tyto prostředky hmotného zabezpečení měly zůstat zachovány pro ty osoby, které svou potřebu dostatečně prokáží a naplní tak rovinu sociální spravedlnosti.

K podpoře prevence ohrožení dítěte hmotným nedostatkem v souvislosti s prací jeho rodičů lze zcela jistě uvést také podporu sladování rodinného a pracovního života. K této problematice se vyjadřuje např. Zpráva o rodině z roku 2020. Z hlediska míry zaměstnanosti v závislosti na počtu dětí se v rámci ČR oproti průměru zemí EU prokazují tři specifika. První je nižší míra zaměstnanosti matek v ČR, a naopak vyšší zaměstnanost otců v ČR. Druhé specifikum v rámci ČR se týká poklesu zaměstna-

693) KOLDINSKÁ, Kristina. *Nemocenské pojištění*. In: KOLDINSKÁ, Kristina a Petr TRÖSTER a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 7. podstatně přepracované vydání. Praha: Linde Praha, 2014, s. 148.

nosti matek tří a více dětí oproti matkám, které mají děti dvě. Druhým je nižší pokles zaměstnanosti matek tří a více dětí proti matkám se dvěma dětmi v ČR. Nejnižší zaměstnanost je u jednodětných matek. Třetím specifikem je skutečnost, že v průměru zemí EU jsou nejméně zaměstnány matky tří a více dětí, kdežto v ČR je to skupina matek jednodětných. Odlišnosti od průměru zemí EU je promítnut vyšší pokles zaměstnanosti matek v období, kdy pečují o nejmenší děti.⁶⁹⁴

Dodejme, že zaměstnanost a přístup k práci není jedinou zárukou hmotného zabezpečení.

Právo na práci nelze vykládat v tom významu, že stát musí každému jedinci zajistit práci, ale naplněna je oblast pozitivních závazků, která je reprezentována povinností státu přijmout opatření a politiky s cílem co nejvíce eliminovat nezaměstnanost.⁶⁹⁵

K samotné možnosti získat a udržet si zaměstnání patří ještě otázka spravedlivého odměňování.

Rovněž je potřeba s ohledem na ochranu rodiny v oblasti sociálního zabezpečení potřeba poukázat na ustanovení § 10 odst. 1 písm. f) ZSPOD, které uvádí povinnost obecního úřadu poskytnout nebo zprostředkovat rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků dítěte podle zvláštních právních předpisů. Jedná se o preventivní a poradenskou činnost. Kromě jejího zákonného ukotvení je potřeba ji vnímat také jako specifickou metodu sociální práce s jednotlivcem i rodinou.

Rozsah tohoto poradenství, které poskytuje obecní úřad, může být i širší.⁶⁹⁶

Lze zakončit obecně, že pomíjet základná lidská práva a svobody v oblasti hospodářské a sociální je nepřijatelné. Tyto důvody nemají pouze lidský rozměr, ale mají svůj obraz v rovině ústavněprávní. Je nezbytnou nutností zajistit důstojné životní podmínky pro všechny osoby, které jsou vystaveny nepřirozeným sociálním událostem (stáří, nemoc, ztráta zaměstnání) a nejsou schopny si samy pomoci.⁶⁹⁷

5.5 Ochrana nezletilého v soukromém právu

Pojetí komplexní právní ochrany nezletilého uvedené v právu soukromém na jednom místě zcela jistě nenalezneme. Dynamika vývoje nových forem ohrožení nezletilého dítěte a jeho dopady do jeho subjektivní soukromé právní sféry jsou oborově značně právně průřezové. Mohli bychom identifikovat celou řadu situací, které nás motivují se zamyslet nad zdroji návazné právní ochrany v kontextu jednotlivých právních

694) Blíže srov. HAŠKOVÁ a kol., 2015; BIČÁKOVÁ, KALÍŠKOVÁ, 2015, 2016 cit. dle KUCHAROVÁ, Věra. Podmínky pro sladování pracovního a osobního života. Vývoj a struktura zaměstnanosti. In: KUCHAROVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCJOVÁ a Lucie VIDOVIČOVÁ. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, 2020, s. 97.

695) KRATOCHVÍL, Jan. VII. Hospodářská, sociální a kulturní práva. 6. Právo na práci a související práva hospodářská (čl. 26–29 Listiny). In: BARTOŇ, Michal, Jan KRATOCHVÍL, Martin KOPA, Maxim TOMOSZEK, Jiří JIRÁSEK a Ondřej SVAČEK. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 483.

696) TRUBAČOVÁ, Klára. Komentář k § 10 odst. 1. In: MACELA, Miloslav, Daniel HOVORKA, Adam KŘÍSTEK, Klára TRUBAČOVÁ a Zuzana ZÁRASOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 149.

697) GÜTTLER, Vojen. Odpovědnost v právu. In: GERLOCH, Aleš a Pavel ŠTURMA, ed. *Odpovědnost v demokratickém právním státě: [konference konaná ve spolupráci Nejvyššího soudu ČR a Právnické fakulty Univerzity Karlovy dne 7.6.2012]*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013, s. 104.

institutů, které jsou často rozesety v mnohých právních normách. Kontextuální spojení právní ochrany nezletilého před jeho ohrožením je možno uvažovat v rovinách právních norem upravujících povinnosti a práva (/k ochraně) nezletilého: např. rodičovská odpovědnost; zastoupení nezletilého; ochranu osobnosti (pozitivní i negativní zásahy do fyzické či duševní integrity nezletilého); statusová práva nezletilého (např. rodičovství, osvojení); práva věcná (vlastnictví, jmění dítěte a jeho správa); práva závazková (např. vyživovací povinnost jako součást závazkového práva rodinného, závazky v oblasti práv spotřebitele, závazková právní jednání zavazující osobu nezletilého nebo zaměřená ve prospěch nezletilého jako třetí osoby); náhradní péče o dítě, které nemá možnost vyrůstat ve vlastní rodině a jistě bychom identifikovali mnohá další.

Příkladem možných ohrožení nezletilého dítěte s dopadem do soukromoprávní sféry (veřejnoprávní sféry – například civilně procesní nevyjímaje) existuje velice mnoho. Jak již bylo uvedeno v úvodu této práce, není možné se v jejím obsahu zabývat komplexní právní a multioborovou problematikou ohrožení nezletilého. Mnohými výše zmíněnými tematicky návaznými soukromoprávními oblastmi jsme se již zabývali průběžně v předcházejících či nadcházejících kapitolách. Toto rozvrstvení obsahu soukromoprávní ochrany není náhodné. Vycházíme z úvahy, že soukromoprávní problematika je propojena s problematikou veřejnoprávní (zejména hmotněprávní s procesní a naopak). Příkladem může být veřejnoprávní ochrana zajištěná SPOD a mající základ v institutech občanského práva hmotného. K některým uvažovaným situacím přinášíme odborné informace a úvahy v multioborovém sepjetí, a to z toho důvodu, že s ohledem na zkoumané téma vytvářejí logické celky. Rovněž je však potřeba poznamenat, že resultativně rozhodnout, která problematika či jev má z hlediska ohrožení dítěte přednostní charakter je nemožné. Je tomu tak proto, že ctíme-li individuální přístup ke každému dítěti a zároveň posouzení jeho situace v jeho nejlepší zájmu, není možné sestavit jednoznačně objektivně platnou škálu společenských a právních situací odpovídajících seřazení možných ohrožení dítěte např. od nejvíce ohrožujících po nejméně ohrožující. S ohledem na nutnost individuálního psychologického posouzení vnímání dítěte, které bylo představeno v úvodních kapitolách práce by toto rozdělení nebylo validním. Argumentem k možnosti vytvořit tuto škálu by mohl být v dřívějších kapitolách této práce zmíněný metodologický přístup užívající data sociální statistiky nebo dílčích statistických hodnot. Taková komplexní statistika však neexistuje. Stejně tak bylo již v úvodu práce uvedeno, že tato práce si neklade za cíl komplexně vymezit a diskutovat veškerá možná ohrožení dítěte, která mají odraz v soukromém a veřejném právu. S ohledem na rozsah práce to ani není dost dobře možné. Jsme přesvědčeni, že zachycení komplexního odrazu dítěte ohrožujících situací není možné ani vzhledem k dynamice vývoje společenských procesů, které mají *ex post* odraz v právním řádu. Čtenář tedy může vnímat některé zmíněné příklady a návazné právní pojetí ohrožujících situací subjektivně tak, že nereflktují jím presumované situace vyžadující zvláštní (právní) pozornost. I to je riziko diferenciální subjektivní identifikace a selektivního vnímání společenské reality a jejího odrazu v právu a společnosti.

Dále uváděné příklady rovněž nemají ambici obsáhnout jejich komplexní vymezení, ale mají za cíl upozornit na nutná minima právní ochrany nezletilého stanovená právními předpisy. Umožňují tyto základní předpoklady právní ochrany dítěte formulované v podobě zejména kogentních ustanovení povinností a práv rodičů/zákonných zástupců/osob odpovídajících za péči o dítě porovnat se situacemi neodnovídajícími naplnění těchto povinností.

5.5.1 Rodičovská odpovědnost⁶⁹⁸

Pokud chápeme občanskoprávní odpovědnost (rodičovskou) jako určitý druh občanskoprávní povinnosti (rodič↔dítě), potom jejím společenským základem je také určitá potřeba, popř. její subjektivní odraz, tedy určitý zájem.⁶⁹⁹ Pod rodičovskou odpovědností můžeme zařadit následující povinnosti a práva: péče o dítě, chránit dítě, udržovat osobní styk s dítětem, zajišťovat výchovu a vzdělání dítěte, určit místo bydliště dítěte, zastupovat dítě, pečovat o jmění dítěte. K některým uvedeným složkám rodičovské odpovědnosti jsme se vyjadřujeme na jiných místech v této práci. Z hlediska péče o dítě se jedná o povinnost a právo péče o osobu dítěte, a to v širším smyslu. Péče o osobu dítěte zahrnuje péči o jeho zdraví, zdravý vývoj a dále pak výchovu po všech stránkách. Výchovu dítěte rodič nemusí vykonávat osobně. Může ji svěřit jiné osobě, avšak mu náleží povinnost a právo rozhodnout o tom, jak, kde a s kým bude dítě vychovááno. Rovněž všestranná ochrana dítěte je povinností rodiče vůči dítěti. Rodič má v postavení zákonného zástupce dítěte povinnost uplatnit veškeré prostředky právní ochrany, které je potřeba využít dochází-li k porušení, dotčení nebo ohrožení zájmů dítěte. Osobní styk s dítětem má rodič umožněn i v situacích, kdy nemá žádná práva k dítěti. Omezeno by toto právo rodiče bylo v situaci, kdy by dítě tímto stykem bylo v rozporu se zájmem dítěte. Toto rodičovské právo není možné svěřit jiné osobě. Styk s dítětem je potřeba umožnit také osobám, které jsou s dítětem příbuzné. Obdobnou povinnost mají například pěstouni (srov. § 967 OZ). V situacích těchto styků se posuzuje, zda se jedná o trvalý emocionální vztah a omezení tohoto vztahu by znamenalo rozpor se zájmem dítěte. Rovněž zajišťování výchovy a vzdělání dítěte je povinností i právem rodičů. Při rozhodování o tom, jakou podobu bude vzdělávání mít a jaké bude jeho pracovní uplatnění, se ex lege uplatňuje povinnost posouzení nejen názoru dítěte, ale také jeho schopností a nadání.⁷⁰⁰

5.5.2 Péče o jmění dítěte

Legislativně je rozlišována péče o jmění dítěte anebo jeho správa. Péče o jmění dítěte však není spojena pouze s rodičovskou odpovědností. K péči o jmění dítěte bývá povolován také poručník (srov. § 942 OZ). Správu jmění vykonávají zákonní zástupci (srov. § 461 odst. 1 OZ), opatrovník pro správu jmění (srov. § 948 OZ), pěstoun (srov. § 966 odst. 2 OZ) a rovněž osoba, které bylo dítě svěřeno do péče (srov. § 955 OZ). Je však důležité poznamenat, že zákonodárce ani jeden z pojmů (péče/správa) přímo nedefinuje. V rámci hospodaření, nakládání s cizí věcí, majetkem nebo jměním je možno nalézt oba tyto pojmy. Je tedy možno klást si otázku, zda se jedná v případě legislativního uchopení terminologie o důraz na jejich rozlišování. Reálné obsahové

698) Autor této práce k uvedené problematice publikoval kapitolu v právní monografii: HANUŠ, Daniel. Rodičovská odpovědnost pohledem vzájemných povinností a práv. In: SEDLÁČEK, Miroslav a Tomáš STŘELEČEK. *Povinnost a odpovědnost v civilním právu hmotném a procesním: speciální problémy*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 85–93. ISBN 978-80-7676-244-2.

699) Blíže srov. KNAPPOVÁ, Marta. *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 203.

700) ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Rodiče a dítě. In: DVOŘÁK, Jan, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jiří ŠVESTKA, David ELISCHER, Ondřej FRINTA a Dita FRINTOVÁ. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 114–116.

rozlišení nenacházíme, stejně tak není terminologicky konstantní ani zákonodárce, když v textu zákona používá pojmy péče a správa ve stejném významu.⁷⁰¹

Oblast péče o jmění dítěte je rovněž povinností a právem rodičů dítěte (srov. § 896 a násl. OZ). Povinností rodiče je správa jmění dítěte jako řádný hospodář. Z tohoto mu také plyne odpovědnost ve vztahu k dítěti a případnou odpovědnost za vzniklou škodu jsou oba rodiče povinni nahradit dítěti společně a nerozdílně (srov. § 896 odst. 3 OZ).⁷⁰² Značnou novelizací, a to zákonem č. 191/2021 Sb.⁷⁰³, prošlo ustanovení § 898 OZ. K právnímu jednání, které se týká existujícího i budoucího jmění dítěte nebo jednotlivé součásti tohoto jmění, potřebují rodiče souhlas soudu, ledaže se jedná o běžné záležitosti, nebo o záležitosti sice výjimečné, ale týkající se zanedbatelné majetkové hodnoty (srov. § 898 odst. 1 OZ). Souhlas soudu je vždy třeba k právnímu jednání, kterým dítě nabývá, zcizuje nebo zatěžuje nemovitou věc nebo podíl na ní, zcizuje nebo zatěžuje majetek jako celek, ledaže jeho hodnota nepřevyšuje částku odpovídající dvacetinásobku životního minima jednotlivce podle jiného právního předpisu, nebo nabývá, zcizuje nebo zatěžuje majetek v hodnotě převyšující částku odpovídající stonásobku životního minima jednotlivce podle jiného právního předpisu, uzavírá dohodu dědiců o výši dědických podílů nebo rozdělení pozůstalosti, odmítá dědictví nebo prohlašuje, že nechce odkaz. Dále je potřeba souhlasu soudu vždy k právnímu jednání, kterým dítě uzavírá smlouvu zavazující k trvajícimu nebo opětovnému plnění nebo smlouvu týkající se jeho bydlení na dobu delší než tři roky nebo na dobu trvající i po nabytí zletilosti dítětem, nebo úvěrovou nebo obdobnou srov. § 898 odst. 2 OZ). Dále zákon uvádí, že je-li to v zájmu dítěte, může soud zúžit okruh právních jednání, která podléhají souhlasu soudu (srov. § 898 odst. 3 OZ). Konečně, jednal-li rodič za dítě bez souhlasu soudu, lze právní jednání prohlásit za neplatné, jen působí-li dítěti újmu (srov. § 898 odst. 4 OZ).

Jmění je obecně definováno v OZ v ustanovení § 495. Jmění určité osoby (dítě nevyjímaje) tvoří souhrn jejího majetku a jejích dluhů. Představuje tedy soubor aktiv a pasiv. Majetek je potom pouze souhrnem aktiv a podmnožinou jmění. Stejně tak, jako může být dítě vlastníkem, může být i dlužníkem. Dluhy⁷⁰⁴ nezletilého ne plně svéprávného dítěte rezonují společnostmi. Nalézt vhodnou úroveň ochrany dětí před dluhy je spojeno s nalezením souladu mezi svobodou dítěte a jejím omezením, resp. odpovědností rodiče (nebo jiné osoby odpovědné za péči o dítě) a odpovědností dítěte. Zadlužování dětí je důsledkem dlouhodobé nečinnosti zákonného zástupce. Dítě, které čerstvě nabylo zletilosti je v situaci, kdy zjišťuje existenci a výši dluhů. Tyto

701) PSUTKA, Jindřich. *Péče o jmění nezletilého dítěte*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1–3.

702) ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Rodiče a dítě. In: DVOŘÁK, Jan, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jiří ŠVESTKA, David ELISCHER, Ondřej FRINTA a Dita FRINTOVÁ. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 119.

703) Zákon č. 192/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

704) K problematice dětských dluhů byla dále uvedenými autory zpracována rozsáhlá studie uveřejněná v časopise *Právní rozhledy*: FRINTA, Ondřej, Dita FRINTOVÁ a David ELISCHER. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl první: obecné poznatky a jednotlivé druhy dluhů. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 21, s. 725–735; FRINTA, Ondřej a Dita FRINTOVÁ. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl druhý: specifika dětských dluhů vzniklých ze smluv o přepravě osoby. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 22, s. 763–769; FRINTA, Ondřej, Dita FRINTOVÁ a David ELISCHER. Děti a jejich dluhy – aktuální stav v České republice. Díl třetí: pohled praktický, morální, procesní, komparační a aktuální návrhy legislativních řešení. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 23, s. 807–816.

vědomí rodičovské odpovědnosti znamená jeden z pozitivních prvků výchovy k rodičovství, které jako statusový stav požívá významné ochrany v právu soukromém i veřejném.

5.5.4 Ochrana nezletilých při rozchodu nebo rozvodu rodičů

Výchova dítěte v úplné rodině je ideálním životním rodinným cílem. Není však pravidlem a mnohdy na problémy spojené s rozchodem či rozvodem rodičů dítěte doplácí právě (ne)zletilé dítě. Věk dítěte v této situaci hraje bezesporu významnou roli.

Pokud nahlédneme do statistik zjistíme, že z celkového počtu 21 734 rozvodů manželství, ke kterým došlo v roce 2020, se v počtu 9 015 rozvedených manželství nenacházely nezletilé děti. V 6 138 rozvedených manželství roku 2020 se nacházelo jedno nezletilé dítě, v 5 817 rozvedených manželstvích byly dvě nezletilé děti, tři nezletilé děti se nacházely v celkem 673 případech rozvedených manželství, čtyři děti byly v případech 71 rozvedených manželství a 5 a více dětí se nacházelo v celkem 20 rozvedených manželství.⁷⁰⁹

Jak bývá konstatováno soudem: „... manželství není žalářem a není tak možné nutit některého z manželů setrvávat s druhým manželem v manželském svazku, který mu nikterak nevyhovuje.“⁷¹⁰ To ovšem nezabavuje rodiče dítěte ještě před samotným rozvodem jejich manželství přijmout nové uspořádání poměrů péče o jejich dítě.

Rozvod manželství je jediným důvodem zániku manželství za života manželů. Jediným rozvodovým důvodem známým v našem tuzemském právním řádu je kvalifikovaný rozvrat manželství. Jedná se o stav, kdy je soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a kdy obnovení manželského soužití již nelze očekávat (srov. § 755 odst. 1 OZ). Tento rozvrat má být zjistitelný objektivním způsobem, proto se hovoří o objektivním důvodu rozvodu manželství. Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, je pro kladné rozhodnutí soudu o rozvodu třeba předchozího rozhodnutí soudu o poměrech dítěte v době po rozvodu (srov. § 755 odst. 3 OZ). Obdobně pak působí dohoda manželů (rodičů dítěte) o poměrech dítěte po rozvodu, kterou schválil soud (srov. § 757 odst. 1 OZ). V rámci obou řešení se rozhoduje s ohledem na zájem dítěte. Pokud soud rozhoduje meritorně, snaží se nalézt takové uspořádání poměrů, které je nejvhodnější jednak k osobě dítěte, ale také k daným možnostem a schopnostem rodičů. Stejně tak soud schvaluje dohodu rodičů, pokud odpovídá sledovanému cíli. Povinen je však soud přihlídnout také k přání dítěte, je-li již schopno posoudit stávající situaci (srov. § 907 OZ).⁷¹¹ Má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství, je potřeba, aby soud nejprve rozhodl o příštích poměrech dítěte (srov. § 755 odst. 3 OZ). Toto rozhodování je zaměřeno na otázku, jak budou rodiče o dítě napříště pečovat, jak tedy bude o dítě do budoucna postaráno. V případě většího počtu nezletilých dětí, je potřeba o jejich péči rozhodnout individuálně. Předpokladem je dohoda rodičů o příštích poměrech dítěte. V případě, že se jedná o rozvod manželství bez zjišťování příčin rozvratu, je předchozí dohoda o příštích

709) *Statistická ročenka České republiky 2021 = Statistical yearbook of the Czech Republic 2021*. Praha: Český statistický úřad, 2021, s. 135.

710) Srov. Rozsudky Okresního soudu Praha-východ: č. j. 35 C 311/2021–53 ze dne 27. prosince 2021; č. j. 35 C 398/2021–24 ze dne 24. února 2022; č. j. 35 C 413/2021–16 ze dne 14. února 2022.

711) ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Zánik manželství. In: DVOŘÁK, Jan, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jiří ŠVESTKA, David ELISCHER, Ondřej FRINTA a Dita FRINTOVÁ. *Občanské právo hmotné. Svazek 2*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 42–43.

poměrech dítěte schválená soudem nezbytným předpokladem pro zahájení řízení o rozvod manželství (srov. § 757 odst. 1, § 906 odst. 2 OZ).

Je potřeba poznamenat, že i v případě, kdy dochází k rozvodu manželství se zjišťováním příčin rozvratu (srov. § 756 OZ), je očekáváno, že se manželé dohodnou a předloží soudu svůj předem dohodnutý návrh na úpravu poměrů dítěte pro dobu po rozvodu. Soud sám rozhoduje v případech, kdy takový návrh neodpovídá zájmu dítěte, nebo je nevykonatelný nebo se rodiče nejsou schopni dohodnout. Soud hledá nejlepší možné uspořádání poměrů, které by nejlépe vyhovovalo zájmu dítěte (srov. § 907 odst. 2 OZ), tedy nejlépe zaručovalo spokojený život dítěte. OZ specifikuje skutečnosti týkající se dítěte, na které má soud brát ohled při svém rozhodování (srov. § 906 odst. 1 věta druhá, § 907 odst. 3 OZ). Péče o dítě po rozvodu jeho rodičů může mít několik forem. První formou je společná péče rodičů, která je z hlediska péče nejlépe vyhovující. Rodiče a dítě zde tvoří rodinu, která však nestojí na základu manželství. Další možností je střídavá péče, kdy dítě střídá výchovná prostředí u obou rodičů v konkrétně určených intervalech. Pozitivum této péče spočívá ve skutečnosti, že dítě neztrácí stálý kontakt s jedním z rodičů. Negativa spočívají v náročné praktické realizaci této péče, negativním ovlivnění fyzického a psychického zdraví dítěte (ztráta místa, kde je doma, kam patří). Řešení skýtá vytvoření „hnízda“, tedy domácnosti, kde dítě žije trvale a střídají se u něj v péči jeho rodiče. Nejjednodušším řešením je situace, kdy je dítě svěřeno do péče jednoho rodiče, a to zpravidla matky. Druhý z rodičů je povinen přispívat na životní potřeby dítěte pravidelným peněžitým plněním – výživným. Důležité je brát ohled na schopnost rodičů spolu komunikovat a míra této schopnosti (srov. § 907 odst. 3 *in fine* OZ). Stejně jako je upraven postup rozhodování péče o dítě v případě rozvádějících se manželů, dopadá tato právní úprava i na rodiče, kteří spolu nežijí (srov. § 908 OZ).⁷¹²

Velké debaty stále vyvolává problematika střídavé péče o dítě. Psychologové zabývající se tímto tématem uvádí, že střídavá péče je vhodná v následujících případech: u dětí, které jsou starší 4–5 let; intervaly střídání v délce 10–14 dní; kdy dítě navštěvuje stále jednu mateřskou školu, základní školu a zájmové kroužky; dítě má jednoho pediatra a jednoho stomatologa, dítě má možnost v případě pobytu u jednoho rodiče, možnost navštívit rodiče druhého; kdy mezi rodiči je zachována schopnost přívětivě komunikovat a vzájemně se podporovat.⁷¹³

Nezletilé ne plně svéprávné dítě nelze ochránit proti rozvodu manželství jeho rodičů, ledaže by byl rozvod rodičů nezletilých dětí zakázán. Ochrana nezletilého nesvéprávného dítěte však možná je. Ochrana dítěte se zabezpečuje majetkovým způsobem s ohledem na zásadu shodné životní úrovně manželů po dobu trvání jejich manželství nebo v souvislosti s bytovou situací manželů. Důvody, pro které je rozvod v rozporu se zájmy dítěte, jsou zejména invalidita dítěte nebo jeho fyzické nebo psychické postižení. Rozhodující skutečnosti už může uvést soud v odůvodnění svého rozhodnutí o úpravě poměrů k dítěti pro dobu po rozvodu. V případech, kdy se jeden z manželů brání rozvodu a poukazuje na zájem dítěte, soud může oslovit opatrovníka dítěte, který mu byl ustanoven v řízení o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu, a vyžadovat dodatečnou zprávu o poměrech v rodině.⁷¹⁴

712) ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Výkon rodičovské odpovědnosti. In: DVOŘÁK, Jan, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jiří ŠVESTKA, David ELISCHER, Ondřej FRINTA a Dita FRINTOVÁ. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 121–123.

713) KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Abeceda rodinného práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 153.

714) KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Zrušení manželství rozvodem. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. *Lenka WESTPHALOVÁ a kol. Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 121–123.

Problematicke svěřování dítěte do péče rodičů se často věnuje také Ústavní soud ČR. Ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 1554/14 ze dne 30. prosince 2014 uvedl: „Mezi kritéria, která musí obecné soudy z hlediska nutnosti rozhodovat v nejlepší zájmu dítěte v řízení o úpravě výchovných poměrů vzít v potaz, patří zejména 1. existence pokrevního pouta mezi dítětem a o jeho svěření do péče usilující osobou; 2. míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěření do péče té které osoby; 3. schopnost osoby usilující o svěření dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby; a 4. přání dítěte [srov. též odst. 52 a násl. Obecného komentáře č. 14 Výboru pro práva dítěte č. 14 z 29. 5. 2013 o právu dítěte na to, aby jeho nejlepší zájmy byly předním hlediskem (General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration), 2003, CRC/C/GC/14].“

V tomto nálezu se také mj. vyjádřil k respektování přání dítěte: „U přání dítěte Ústavní soud konstatuje, že za předpokladu, že je dítě dostatečně rozumově a emocionálně vyspělé, je nutné jeho přání považovat za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu. Současně však není možné, aby obecné soudy postoj nezletilého dítěte bez dalšího převzaly a aby své rozhodnutí založily toliko na jeho přání, a nikoliv na pečlivém a komplexním posuzování jeho zájmů [nálezn sp. zn. II. ÚS 4160/12 ze dne 23. 4. 2013 (N 66/69 SbNU 213) či rozsudek ESLP ve věci C. proti Finsku ze dne 9. května 2006 č. 18249/02, body 57–59]. [...] U mladších dětí, zejména těch v předškolním věku, musí obecný soud hodnotit jejich názor s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti [srov. nálezn sp. zn. I. ÚS 2661/10 ze dne 2. 11. 2010 (N 219/59 SbNU 167), bod 54].“⁷¹⁵

Je potřeba si uvědomit, že nastavení péče o nezletilé ne plně svéprávné dítě pro dobu po rozvodu/rozvodu rodičů znamená pro dítě zcela nový systém uspořádání rodinných vztahů. Tato nová rodinná konstelace může být pro dítě velmi zátěžová a emocionálně vypjatá. Střídavá péče znamená mnohdy ještě větší zátěž kladenou na dítě. Ochrana dítěte v tomto pro jeho rodiče náročném životním období by měli v první řadě zajišťovat jeho rodiče. Vzhledem k situaci si mnohdy ani neuvědomují, jak tuto situaci prožívá jejich dítě (dětí). Dítě je ohroženo situací z vnějšku. Je to pro něj velmi zvláštní situace. Pokud budeme brát rodinnou domácnost, ve které dítě vyrůstá jako jeho bezpečné místo (*centrum securitatis*), dochází k narušení této jeho jistoty rozhodnutím rodičů a nezávislého soudu (v případě rozvodu manželství nebo v případech, kdy se rodiče nemohou dohodnout). Také úpravu poměrů pro dobu po rozvodu může dítě vnímat negativně, a to z toho důvodu, že zasahuje do jeho životního prostoru a mění jeho dosavadní životní návyky. Ohroženo je také negativním psychickým prožíváním dané situace. Soudy by podle našeho názoru měly zohledňovat veškerá možná kritéria, která se týkají dítěte, a to zcela s ohledem na individualitu dítěte a jeho aktuální životní potřeby. Jelikož se v záležitostech péče o dítě jeho rodiči uplatňuje rozhodnutí s klauzulí *cum rebus sic stantibus* nic soudu nebrání flexibilně reagovat na vyvstalou potřebu změny úpravy péče o nezletilé dítě.

Můžeme také uvažovat, zda by nemohly být některé rozhodovací pravomoci soudu svěřeny jiné profesi justičního systému. Debata se v tomto ohledu vedou zejména směrem k přenesení části řízení o rozvod manželství do pravomoci notářů. Této myšlenky nahrává několik skutečností. Předně notáři jsou právníkou profesí, kdy členové tohoto stavu jsou jmenováni státem, a také pod státním dohledem. Zahraniční zkušenosti této myšlenky nahrávají. Je však nutno diskutovat skutečnost, že

řízení o rozvod manželství je v ČR odděleno od řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Je tedy otázkou, zda by notáři mohli či měli mít pravomoc posuzovat a rozhodovat dohody o rodičů, které by pro futuro upravovaly péči o jejich děti po konsenzuálním zániku jejich statusového svazku. Civilně procesní praxe nám i při rozvodu bez zjišťování příčin rozvratu manželství často ukazuje, že mnohé z dohod rodičů směřujících k úpravě poměrů k jejich nezletilým dětem pro dobu po rozvodu jsou často nevykonatelné. Na notářském stavu by tedy leželo břemeno odpovědnosti kontroly vykonatelnosti těchto dohod. V případech, kdy by bylo rozváděno manželství bezdětné si lze roli notářů v rámci procesního průběhu rozvodu manželství dobře představit. Nikoli nevýznamným by poté byl argument odbřemnění soudů.

5.5.5 Nezletilý v náhradní výchově

V životě nezletilého ne plně svéprávného dítěte dochází k situacím, kdy nemůže být z nejrůznějších důvodů vychováno svými rodiči a musí být svěřeno do některé z forem náhradní péče.

Výchova v rodině se realizuje v rámci celospolečenského procesu výchovy, který je sice soustavný, ale má proměnlivý charakter s ohledem na prostředky, kterými je zajišťován. Ani v minulosti právní předpis pojem náhradní rodinná péče nepoužíval.⁷¹⁶ Náhradní péče je teoretickým pojmem, který je souhrnným pojmem pro instituty zahrnující péči o dítě v situacích, kdy se dítěti nedostává dostatečné péče ze strany jeho rodičů (nebo rodiče). Dále také zahrnuje situace, kdy se dítěti nedostává péče rodičovské, pokud se jedná o některou stránku péče o dítě. Poslední situací je skutečnost, že dítěti se dostává rodičovské péče, ale ta nemůže být pro dítě využívána. Rozlišujeme mezi faktickou ochranou dítěte, která se týká jeho osoby (péči o dítě) a právní péčí o dítě (péčí o právní záležitosti dítěte). O náhradní péči tedy hovoříme v situacích, kdy je dítě svěřeno do péče osoby odlišné od rodiče rozhodnutím soudu. Každé toto rozhodnutí je spojeno se zásahem do rodičovské odpovědnosti nebo alespoň do jejího výkonu. Můžeme tedy rozlišovat náhradní péči rodinnou a ústavní. Do oblasti faktické péče o osobu dítěte zařazujeme instituty svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby (srov. § 953 a násl. OZ) a pěstounství (srov. § 958 a násl. OZ). Oblast právní péče o nezletilé ne plně svéprávné dítě zahrnuje instituty poručenství (srov. § 928 a násl. OZ) včetně veřejného poručenství a opatrovnictví (srov. § 943 a násl.). Důležité je s ohledem na faktickou péči o nezletilé dítě poznamenat, že opatrovník nikdy o osobu dítěte nepečuje. Poručník může kromě právní ochrany dítěte o dítě také osobně pečovat.⁷¹⁷

Někteří autoři se vyjadřují k dělení forem náhradní péče o dítě z pohledu právě faktické péče o dítě. Náhradní výchovnou péčí nazývají formu péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány v rodině vlastní a nejčastěji jde o péči ústavní, ve které dítě bývá vychováno až do své dospělosti. Náhradní rodinnou péčí potom nazývají formu péče o děti, jejíž podstatou je výchova dětí náhradními

716) RADVANOVÁ, Senta. Právní problematika náhradní rodinné péče. In: RADVANOVÁ, Senta, Jarmila KOLUCHOVÁ a Jiří DUNOVSKÝ. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 86, 109.

717) ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Náhradní péče o dítě. In: DVOŘÁK, Jan, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Jiří ŠVESTKA, David ELISCHER, Ondřej FRINTA a Dita FRINTOVÁ. *Občanské právo hmotné*. Sv.

rodiči v prostředí, které se co nejvíce podobá prostředí běžné rodiny.⁷¹⁸ Náhradní rodinnou péčí rozumíme situaci, kdy je dítě opuštěné, osiřelé, dítě, které ztratilo svou rodinu nebo ji ve svém životě nikdy nemělo. O dítě je v tomto případě pečováno v jiném prostředí (např. nové rodině) nebo malé skupině, která se co nejvíce přibližuje rodině. Někdy hovoříme také o umělém rodinném prostředí.⁷¹⁹ Jiní, než právní odborníci používají spíše pojem „náhradní péče“, jakožto pojem širší, který zahrnuje také další stránky vztahu dítěte a osoby, která zabezpečuje jeho základní potřeby a rozvíjí jeho osobnost.⁷²⁰

Problematiku náhradní péče o dítě je potřeba doplnit ještě o péči ústavní. Zařazujeme do ní různá zařízení. Jednak tuto péči poskytují dětské domovy do tří let věku spadající do kompetence Ministerstva zdravotnictví. Služby jsou zde poskytovány dětem, které nemohou vyrůstat v prostředí rodiny. Jedná se zejména o děti týrané, zanedbávané, zneužívané a ohrožené ve vývoji pobytem v nevhodném sociálním prostředí. Dále jsou do tohoto typu zařízení zařazovány děti zdravotně postižené, kterým jsou zde poskytovány zdravotní služby a zaopatření – stravování, ubytování, ošacení a výchova.⁷²¹ Další zařízení, která však již spadají do kompetence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, jsou školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Zákon⁷²² je dělí na diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Zmínit je také potřeba zařízení sociálních služeb podle speciálního zákona⁷²³. Patří sem zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.⁷²⁴

Ústavní soud ČR ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 1079/17 ze dne 26. července 2017 uvedl: „*Být spolu znamená pro rodiče a jeho dítě jeden ze základních prvků rodinného života, a to i přes rozkoly ve vztazích mezi rodiči. Jak vyplývá z Úmluvy o právech dítěte, dítě má právo udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči a oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte (čl. 9 odst. 3 a čl. 18 odst. 1). Z ustálené judikatury Ústavního soudu poté vyplývá, že v zájmu dítěte zpravidla je, aby bylo v péči obou rodičů, kde každý z nich poskytuje dítěti láskyplnou péči a každý svým dílem přispívá k osobnostnímu vývoji dítěte. Již proto jakékoliv omezení tohoto aspektu rodinného života (styku mezi rodičem a dítětem) musí být rádně a pečlivě odůvodněno, tedy musí sledovat legitimní cíl nejlepšího zájmu dítěte a být tomuto cíli přiměřené.*“⁷²⁵

718) BUBLEOVÁ, Věduna a Jiří KOVAŘÍK. Organizace náhradní rodinné péče. In: MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, s. 31.

719) DUNOVSKÝ, Jiří. Sociálně zdravotní problematika náhradní rodinné péče. In: RADVANOVÁ, Senta, Jarmila KOLUCHOVÁ a Jiří DUNOVSKÝ. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 15.

720) RADVANOVÁ, Senta. Právní problematika náhradní rodinné péče. In: RADVANOVÁ, Senta, Jarmila KOLUCHOVÁ a Jiří DUNOVSKÝ. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, s. 86, 109.

721) Srov. § 43 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. cit. dle TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 111.

722) Srov. § 2 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

723) Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

724) TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 111 a 118.

725) Srov. Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. července 2017, sp. zn. I. ÚS 1079/17.

Statistika MPSV za rok 2021 uvádí, že ve sledovaném roce bylo svěřeno na základě rozhodnutí do péče jiné osoby celkem 1179 dětí, do pěstounské péče 1656 dětí a do pěstounské péče na přechodnou dobu 665 dětí. V roce 2021 také došlo ve 380 případech ke jmenování poručníka dítěti s osobní péčí poručníka. Celkem bylo k 31. prosinci 2021 v pěstounské péči 12 351 dětí.⁷²⁶ Pro historické srovnání možno je uvést, že v roce 1980 bylo do pěstounské péče svěřeno celkem 527 dětí. V roce 1974 činil tento počet dokonce 1401 dětí v tehdejší České socialistické republice.⁷²⁷

Jistě není cílem, aby dítě vyrůstalo mimo prostředí své vlastní rodiny. Není však ani cílem, aby toto rodinné prostředí ohrožovalo zájem dítěte. Oblast náhradní péče o dítě, ať již rodinného nebo ústavního typu, poskytuje preventivní záchranou síť pro děti, které z nejrůznějších důvodů nemohou vyrůstat ve svém přirozeném prostředí. Je to právě právní ochrana, která ať již prostřednictvím institutů spadajících do oblasti náhradní péče poskytuje zároveň péči faktickou (poručenství) nebo chrání pouze konkrétní právní zájem dítěte (opatrovnictví). Ideálním řešením není náhradní péče o dítě nikdy. Poskytuje však preventivní nebo následné řešení v situacích, kdy dítě potřebuje jistotu.

5.6 Sociálně-právní ochrana dětí

Oblast sociálně-právní ochrany dětí je významnou činností realizovanou prostřednictvím veřejného práva. Její postavení v péči o ohrožené děti je stěžejní, a to zejména z toho důvodu, že je poskytována a realizována (vyjma dílčích oprávnění pověřených osob) orgány státu. Není to však samotná sociálně-právní ochrana dětí, která by v relaci ohrožení a ochrany existovala samostatně. Jedná se o oblast, která rozhodně nezapře interdisciplinární přesahy. Z tohoto důvodu do této kapitoly řadíme nejen týraní, zanedbávání a zneužívání dítěte, ale rovněž témata přesahová – domácí násilí páchané na dětech, problematiku hazardních a jiných her nebo například šikanu a kyberšikanu, jejichž dopady na nezletilé dítě jsou mnohdy fatální. Nenajdeme oblast, která by byla lépe vybavena prostředky ochrany nezletilého dítěte. Veřejnoprávní charakter výkonu sociálně-právní ochrany umožňuje jak identifikaci ohrožení dítěte, tak cílenou realizaci jeho právní ochrany za využití interdisciplinárních institutů. Je potřeba také vnímat návaznost sociálně-právní ochrany s veřejnoprávní úpravou civilního procesního řízení, a to zejména nesporného nalézacího a vykonávacího. Toto spojení hmotněprávní úpravy sociálně-právní ochrany dětí a postupu civilních soudů by mělo být zárukou širokého naplnění práv dítěte zaručených nejen mezinárodními právními předpisy, ale také rozsáhlými možnostmi soudu při jejich realizaci v konkrétní situaci ohroženého dítěte. Stěžejní odpovědnost zde leží na erudovaném odborném personálu orgánů sociálně-právní ochrany dětí, který dokáže efektivně využívat nejen nástroje zaručené ZSPOD, ale také jejich efektivní využití v civilním procesu při sledování společného cíle sociálně-právní ochrany nezletilého dítěte. Důležité je také poznamenat, jak již bylo nastíněno výše, hmotněprávní základ jednotlivých institutů SPOD je tvořen soukromoprávní úpravou uvedenou téměř zcela v OZ.

726) Srov. MPSV. 2022. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2021* [online]. Praha: MPSV. [29. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/SUM++V20+++%C4%8Cesk%C3%A1+republika+2021.xls/1f5d2e71-afd3-d2ca-0376-8fdfd161ca97>.

727) HADERKA, Jiří. Sociálně právní otázky náhradní péče o dítě. In: ...

5.6.1 Pojem sociálně-právní ochrana

Z hlediska charakteristik sociálně-právní ochrany dětí je možné ji vnímat jako druh sociální správy, a to v širokém pojetí významu tohoto pojmu. Jedná se o poskytování mimořádné ochrany občanovi, který se nachází v mimořádné situaci. Někdy je charakterizována jako „sociální policie“. Tento význam je spojen s projevem a výkonem funkce sociální správy. Činnosti spadající do této oblasti můžeme vymezit jako dohlížecí a kontrolní propojených s aktivním napomáháním výkonu práv jednotlivců. V tomto ohledu sociální správy jde o mocenské zásahy do právních vztahů, které identifikujeme v oblasti sociální správy. Výkon sociálně-právní ochrany má veřejnoprávní charakter. Orgány sociálně právní ochrany vystupují v nadřízeném postavení, vymezeny titulem ústavněprávní odpovědnosti a s veřejnoprávní pravomocí. Cílem je zabezpečování realizace práv i povinností, kdy tyto podléhají zvláštní kontrole. Sociálně-právní ochrana má svou určitou formální i neformální ochranu. Za neformální projevy sociálně-právní ochrany ve společnosti můžeme označit sousedskou výpomoc, vzájemnou kontrolu plnění rodinných povinností v rámci skupiny širších rodinných vztahů, běžné aktivní projevy mezilidské solidarity, které mají podobu ochrany slabšího. Z hlediska druhů sociálně-právní ochrany je možné v rámci sociální správy vymezit ochranu ohrožených sociálních práv občanů. Relevantními oblastmi jsou trh práce, zaměstnání, rodina nebo komunita, ve které občan žije. Sociální správa vykonává dohled nad zdravím (oblast veřejného zdravotnictví), bezpečností a podmínkami práce (pracovněprávní předpisy), právy členů rodiny (ochrana dětí a ostatních členů rodiny před násilím a zneužíváním) a nad právy menšin (antidiskriminace a rovné příležitosti).⁷²⁸

Obecně lze sociálně-právní ochranu dětí vymezit jako sociální prevenci i sociální službu. Funkci sociální prevence plní ve chvíli, kdy metodou depistáže vyhledává ohrožené děti. Jejím úlohou je také ochrana lidských práv. Stát prostřednictvím cílené legislativy nechrání pouze ty, kteří o ochranu požádají, ale zpravidla má také povinnost vyhledávat případy, kdy dochází k porušování lidských práv, a to zejména u těch, kteří se nejsou schopni bránit vlastními silami (to je již zmíněná depistáž). Stát obecně může chránit občany proti sociálnímu chování konkrétních osob, které má nežádoucí charakter. Depistáží se rozumí povinné vyhledávání případů, které spadají do oblasti zájmu veřejnosprávního orgánu v rámci sociální ochrany. Druhou funkcí, kterou sociálně-právní ochrana dětí plní, jsou sociální služby. Z pohledu sociální služby sociálně-právní ochrana realizuje intervenci do soukromoprávních vztahů (např. rodiny, zaměstnání), a to je důvodem, proč ji zabezpečuje stát.

Okruhy činnosti sociálně-právní ochrany dětí zahrnují ochranu práv, zájmů a potřeb dětí, zastupování v řízeních u soudu, vymáhání plnění rodičovských povinností, nebo také nařizování či umožňování náhradní rodinné výchovy a ústavní péče o děti. Kromě toho je významnou oblastí organizace pěstounské péče nebo podíl na zprostředkování osvojení. Jednotlivý obsah výše uvedených činností a služeb je uveden v ZSPOD. V obecné pojetí je potřeba konstatovat, že právo na sociálně-právní ochranu má každý občan. Určité země tuto potřebu a právo reflektují ve vzniklých organizacích financovaných státem, jejichž předmětem činnosti je např. ochrana práv chudých lidí – tedy stávají se obhájci v soudních sporech, jejichž meritum spočívá ve výši sociální pomoci apod. (např. Pensylvánie, USA). Kromě uvedených služeb

728) KOLDINSKÁ, Kristina. Sociálně-právní ochrana. In: TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální správa: úvod*

ještě zařazujeme poskytování odborného poradenství (informací) a možnostech, nárocích nebo podmínkách upravujících získání sociální pomoci nebo právní ochrany atd.⁷²⁹ Prameny, které vymezují právní rámec SPOD můžeme shrnout z pohledu jejich hierarchie do čtyř základních skupin. První velkou skupinou jsou mezinárodní smlouvy [Ženevská deklarace práv dítěte (1924), Všeobecná deklarace lidských práv (1948), Deklarace práv dítěte (1959), Úmluva o právech dítěte (1989) včetně opčních protokolů a mnohé další mezinárodní smlouvy včetně těch přijatých v rámci EU]. Druhou skupinu tvoří předpisy úrovně ústavní (Ústava ČR a LZPS). Třetí skupinou jsou předpisy zákonné (zákony): občanský zákoník a ZSPOD z hlediska hmotněprávního a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (OSŘ) a zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů (ZŘS). Čtvrtá skupina je reprezentována podzákonnými předpisy (zejm. vyhláška MPSV č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů) a resortními metodickými materiály MPSV.

ZSPOD ve svém úvodním ustanovení předepisuje předmět právní úpravy, tedy sociálně-právní ochranu dětí a zaopatření zletilých nebo plně svéprávných fyzických osob po zániku pěstounské péče nebo ústavní výchovy.⁷³⁰ Sociálně-právní ochranou dětí se rozumí zejména: ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu; ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění; působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny; zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině. Využitím výčtové definice a užitím slova „zejména“ zákonodárce poskytuje demonstrační (neuzavřený) výčet a otevírá tak možnost podřadit pod tento institut také další činnosti.⁷³¹

Základní principy SPOD se dají shrnout do několika legislativně vymezených oblastí. Stát akceptuje svou odpovědnost za ochranu dětí, ale zároveň zachovává povinnosti a odpovědnosti rodičů za jejich dítě. Jednoznačně je stanoveno, že obecnou působnost v záležitostech sociálně-právní ochrany dětí mají soudy a orgány určené zákonem. Prvořadé je preventivní působení na vztahy v rodině a ochrana dětí před sociálně patologickými jevy. Předmětem právní úpravy je také regulace spolupráce s cizinou a případné osvojení s cizím prvkem. Pod kontrolu a dozor státu spadá i poskytování ústavní výchovy s ohledem na její kvalitu a ochranu práv dítěte, taktéž pravidla pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Vybrané činnosti potom mohou poskytovat pověřené osoby (fyzické i právnické).⁷³²

5.6.2 Dítě jako subjekt sociálněprávní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana dětí realizuje ochranu dětí (nezletilých) ze strany státu. Jedná se o ucelený systém, který v českém právním prostředí funguje samostatně. Účelem sociálně-právní ochrany dětí je poskytování zvýšené ochrany státu nezletilým dětem – tedy subjektům, které se nemohou v případě působení negativních vlivů na

729) TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010, s. 337–338.

730) Srov. § 1 ZSPOD.

731) KOLDINSKÁ, Kristina. Sociálně-právní ochrana dětí. In: ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK (eds.). *Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů*. Praha: Grada, 2021, s. 321.

732) KOLDINSKÁ, Kristina. Sociálně-právní ochrana. In: TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální správa: úvod*

písm. a), b), e) – h) ZSPOD. U dětí vymezených v těchto ustanovení se jedná o ohrožení, které má svůj základ ve vnějších, objektivních příčinách, které jsou nezávislé na vůli dítěte. Druhá skupina ohrožených dětí uvedená v ustanoveních § 6 písm. c) a d) ZSPOD spadá do oblasti ohrožení spočívajícím v subjektivních příčinách a v nedostatečné nebo narušené vůli dětí samotných. A právě na tuto druhou skupinu dětí je zaměřena sociální kuratela. Je to právě ustanovení § 31 odst. 2 ZSPOD, které se zaměřuje na děti vedoucí zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v zanedbávání školní docházky, v absenci zaměstnání i přes nedostatečný zdroj obživy, v požívání alkoholu nebo návykových látek. Do této kategorie spadají také děti ohrožené závislostí, žijící se prostitutí, páchající trestnou nebo v případě mladších patnácti let páchající čin jinak trestný, opakovaně nebo soustavně páchající přestupky či jinak ohrožující občanské soužití, opakovaně se dopouštějící útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte. Sociální kuratela v těchto případech spočívá v poskytování pomoci těmto dětem, a to při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů. Cílem je začlenit tyto děti zpět do společnosti včetně zapojení do života pracovního. Není nožné ochránit děti před veškerými riziky. SPOD nastupuje v okamžiku, kdy rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nejsou schopny v samostatné linii, bez pomoci a podpory, vykonávat nad dítětem náležitý dohled. Nejsou to však ani OSPOD, které by mohly odpovídat za to, že děti ochrání před všemi nepříznivými skutečnostmi, které se dítěti mohou stát. Určité přiměřené riziko je ve svobodné společnosti přijatelné a náleží k tomuto způsobu života. Míra závažnosti ohrožení dítěte se váže k věku dítěte, a tak je jí potřeba také vykládat.⁷⁴³

5.6.4 Orgány sociálně-právní ochrany dětí

V oblasti sociálně-právní ochrany dětí realizuje činnost dle ZSPOD mnoho orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Jejich výčet podává ZSPOD v ustanovení § 4. Jsou jimi krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a újezdní úřady; ustanovení tohoto zákona o obecních úřadech se vztahují i na újezdní úřady, MPSV, ÚMPOD, Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu. Sociálně-právní ochranu dále zajišťují obce v samostatné působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí, další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. Ustanovení § 4 odst. 3 ZSPOD specifikuje, že obecní úřad obce s rozšířenou působností vykonává působnost v oblasti sociálněprávní ochrany, není-li působnost svěřena jinému orgánu sociálně-právní ochrany.

Výše uvedený taxativní výčet dokládá značný rozsah sociálně-právní ochrany dětí. Z hlediska dostupnosti této pomoci dítěti je možno konstatovat, že tyto orgány jsou rozloženy do celé oblasti sociální správy. Takto široká koncepce pojetí OSPOD však může vést k roztržičnosti kompetencí a jisté nepřehlednosti celého systému.⁷⁴⁴ Ustanovení § 4 odst. 1 ZSPOD reflektuje věcnou příslušnost jednotlivých OSPOD. Funkční příslušnost k výkonu jednotlivých činností v rámci SPOD nalézáme rozsetu

743) KŘÍSTEK, Adam a Zuzana ZÁRASOVÁ. Komentář k § 31. In: MACELA, Miloslav, Daniel HOVORKA, Adam KŘÍSTEK, Klára TRUBAČOVÁ a Zuzana ZÁRASOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 415–416.

744) KOLDINSKÁ, Kristina. Sociálně-právní ochrana dětí. In: ŠÁMALOVÁ, Kateřina a Petr VOJTÍŠEK (eds.). *Sociální správa: organizace a řízení sociálních systémů*. Praha: Grada. 2021. s. 323.

formou kompetenčních ustanovení v celém ZSPOD. Z hlediska příslušnosti nalézáme také možnosti nakládání s ní ve prospěch procesního řízení a zajištění rychlosti postupu OSPOD. Zmínit lze např. odnětí výkonu státní správy a její přenesení na jiný úřad (srov. ust. § 66 odst. 1 zák. č. 128/2000 Sb. o obcích, ve znění pozdějších předpisů; dále jen „zákon o obcích“), a to v případě, kdy dle ust. § 7 odst. 2 zmíněného zákona o obcích orgán obce neplní povinnosti, které mu byly svěřeny zákonem – zde ZSPOD. V určitých případech je možno uvažovat o delegování příslušnosti na nižší správní úřad dle ustanovení § 66b odst. 3 zákona o obcích.⁷⁴⁵

Obecně je možno konstatovat, že OSPOD je nositelem práv a povinností, které uplatňuje jako představitel státní moci. Zaměstnanci OSPOD jsou často na různých místech označováni jako státní úředníci. Toto označení nevyčerpává dostatečným způsobem obsah jejich činnosti. Jejich odbornost je dána nikoliv pouze znalostí SPOD, ale také znalostmi z odborné oblasti sociální práce. Vzhledem k nárůstu sociálně patologických jevů v současné společnosti, které působí na rodinu, je odborné vzdělávání zcela na místě a je nevyhnutelné. Sociální pracovník je tedy zároveň odborníkem, který v rovině SPOD uplatňuje svou odbornost jako státní úředník. SPOD musí být účinná, funkční a odpovědně působící na nejnižším článku státní správy – obecních úřadech. Zaměstnanec OSPOD musí často řešit situaci ohroženého dítěte a možnosti jejího řešení velmi rychle. Jedná se o praxi nejběžnější a s ohledem na zvolené postupy za praxi nanejvýše odpovědnou.⁷⁴⁶

5.7 Sociálně patologické jevy

Označení sociální patologie je někdy používáno jako synonymum k termínu sociální deviace. Nejedná se však o ekvivalentní označení, jelikož vyvolává představu organické analogie, chorobnost konkrétních typů projevů a účastníků a jejich negativní hodnocení. Stejně tak výrazy negativní společenské jevy nebo protisociální jevy a chování jsou považovány za zcela nepřijatelné, jelikož obsahují neodmyslitelnou negativitu a specifickou konotaci.⁷⁴⁷

Sociálně-patologické jevy, které mají právní následky, lze ve vztahu k nezletilému posuzovat ve dvou základních pojetích. Jednak jsou to negativní jevy, které páchá jiná fyzická osoba, a které ohrožují nezletilého a jednak jsou to negativní jevy, které páchá nezletilý a ohrožen je jimi sám.

Chování nezletilého, které společnost obecně považuje za problematické, můžeme rozdělit na chování disociální (s nejmenší společenskou závažností), chování asociální (je zde větší společenská závažnost, ale nedochází k destrukci společenských hodnot) a chování antisociální (vyznačující se nejvyšší společenské závažností, kdy dochází k porušování společenských a právních norem).⁷⁴⁸

Nezletilý se může dostat do role pachatele i oběti velice rychle. K některým z uvedených rolí může mít vzhledem ke své životní anamnéze a osobnostnímu profilu blízko, k některým zase pro změnu nikoliv. Avšak ani jedna z rolí není společensky

745) KŘÍSTEK, Adam. Komentář k § 4. In: MACELA, Miloslav, Daniel HOVORKA, Adam KŘÍSTEK, Klára TRUBAČOVÁ a Zuzana ZÁRASOVÁ. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 50–57.

746) RADVANOVÁ, Senta. Sociálně-právní ochrana dětí – aktuální problémy. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*, 2003, č. 1–2, s. 134.

747) HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologická nakladatelství, 2002, s. 11.

žádoucí. Pro nezletilého jsou obě nebezpečné a obě jej poškozují do jeho budoucího života. Základem předcházení oběma těmto rolím je prevence, dostatečná informovanost a jistě také dávka lidského životního a situačního štěstí.

5.7.1 Nezletilý jako pachatel provinění a oběť trestného činu

Určitě není možné tvrdit, že postavení nezletilého v roli pachatele provinění je přímo problematikou civilně procesní. Vzhledem ke skutečnosti, že však rozhoduje o trestu za protiprávní čin mladistvého, jeví se vhodným zařadit tuto problematiku do této části textu. Máme-li postihnout co nejširší vymezení nezletilého dítěte jako subjektu práva, nevyhne se také souvislostem trestněprávním, neboť i ty patří k věku dítěte nebo tomuto věku se blíží.

Podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (TZ), opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže upravuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů (ZSVM). Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství je sledováno, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchaní protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem.⁷⁴⁹ Protiprávním činem se rozumí trestný čin nebo čin jinak trestný.⁷⁵⁰ Právě ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM vyjadřuje princip tzv. restorativní justice, která na spáchaný čin nahlíží jako na konflikt mezi pachatelem a poškozeným. Toto pojetí umožňuje větší účastnost poškozených v rámci celého trestního řízení. Systémy možných opatření umožňují i odklony, jejichž podstatou je odklonit trestní řízení mimo hlavní líčení a dosáhnout výsledku v rovině mimo rozhodnutí o vině a trestu, případně zde opatření u mladistvých. Jedná se o reflexi přístupu k řešení konkrétní trestní věci. Obecně je možné konstatovat, že ve věcech mladistvých se dostávají do popředí postupy umožňující předcházení trestné činnosti před opatřeními povahy represivní. Významným je přístup, který je veden snahou zacházet s mladistvými pachateli způsobem, který odpovídá jejich rozumové a volní vyspělosti s přihlédnutím ke zvláštnostem jimi páchané trestné činnosti. Tomuto přístupu odpovídá pojetí tzv. relativní trestní odpovědnosti mladistvého. Mladistvý, který dosáhne 15 let věku, je přičetný, avšak není dostatečně rozumově a mravně vyspělý, nebude za své jednání trestně odpovědný.⁷⁵¹ Ustanovení § 1 odst. 3 ZSVM uvádí, že pokud ZSVM nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných předpisů. Tyto právní předpisy jsou vymezeny odkazem na TZ, trestní řád⁷⁵², OSŘ, ZOR, ZSPOD. Odkaz dobový zákon o rodině (ZOR) je v dnešní koncepci soukromého práva nutno vnímat v souladu s institutem upravenými OZ.

749) V podrobnostech blíže srov. § 1 ZSVM.

750) Srov. § 2 odst. 2 písm. a) ZSVM.

751) ŽATECKÁ, Eva a Milana HRUŠÁKOVÁ. Komentář k § 1. In: ŽATECKÁ, Eva a Milana HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 3.

752) Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudních orgánů.

S ohledem na v této práci vymezený subjekt práva – nezletilého (dítě) je potřeba si vymezit z hlediska odpovědnosti mladistvého dle ZSVM přímo osobu nezletilého v těchto řízeních.

Základní pojmy vymezuje ZSVM v ustanovení § 2 odst. 1. V případě, že zákon nestanoví jinak, pak se mládeží rozumí děti a mladiství; dítětem mladším patnácti let ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku; mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok věku.⁷⁵³ Předmětné ustanovení vyžaduje posuzování, zda se v daném případě jedná o mladistvého, přičemž je potřeba přihlížet k ustanovení § 139 TZ o počítání času. Za mladistvého je dle zákona možno považovat pachatele až dnem, který následuje po dni, kdy pachatel dovršil patnáctý rok věku. Je možno konstatovat, že osoba, která se dopustila činu naplňujícího jinak znaky některého z trestných činů v den svých patnáctých narozenin, není pro nedostatek věku trestně odpovědná (srov. § 25, 139 TZ). Za mladistvého se pak považuje pachatel, který provinění spáchal ještě v den svých osmnáctých narozenin.⁷⁵⁴

Ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM se vyjadřuje k trestní odpovědnosti mladistvého z pohledu jeho rozumové a mravní vyspělosti a možnosti rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání. Zákon však bere v potaz skutečnost, že stupeň rozumové a mravní vyspělosti je přede vším kolem 15 let věku u jednotlivých mladistvých rozdílný.⁷⁵⁵ ZSVM nahradil koncepci absolutní trestní odpovědnosti, která spojuje trestní odpovědnost s pevně stanovenou věkovou hranicí a nehledí na konkrétní vyspělost jedince, koncepcí relativní trestní odpovědnosti. Relativní trestní odpovědnost je podmíněna nejen dosažením minimální věkové hranice, ale také právě rozumovou i mravní vyspělostí mladistvého, která je posuzována ve vztahu ke konkrétnímu činu. Tuto relativní trestní odpovědnost někdy označujeme také jako podmíněnou neboli pochybnou přičetnost. Jak uvádí Vanduchová, tato terminologie vyjadřuje možnost zpochybnění pevně stanovené věkové hranice u mladistvých, resp. lze ji vyvrátit nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí konkrétního mladistvého. Podmíněná přičetnost mladistvého je tedy presumována do chvíle, dokud o ní nevzniknou v konkrétní situaci a u konkrétního mladistvého pochybnosti.⁷⁵⁶

V případech sankcionování mladistvých se uplatňuje princip restorativní justice, která klade důraz na respektování potřeb obětí a zároveň na podporování snahy pachatele převzít budoucnost a odčinít způsobenou újmu. Podstatou je aktivní zapojení pachatele trestného činu do řešení jeho následků, přičemž snahou je, aby si samotný pachatel uvědomil a přijal svou odpovědnost. U mladistvých pachatelů je možno brát v potaz skutečnost, že jejich psychologický vývoj není zatím ukončen a existuje možnost

753) V podrobnostech blíže srov. § 2 odst. 1 písm. a)-c) ZSVM.

754) ŠÁMAL, Pavel. Komentář k § 2. In: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ, Milana, ŠÁMALOVÁ, Milada. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 10.

755) ŠÁMAL, Pavel. Komentář k § 5. In: ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander, HRUŠÁKOVÁ, Milana, ŠÁMALOVÁ, Milada. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 37.

756) VANDUCHOVÁ, Marie. Zamýšlení o...

ten vývoj pozitivně ovlivnit. Významnou roli v tomto přístupu sehrává Probační a mediační služba.⁷⁵⁷

Útoky, které směřují vůči nezletilým dětem, se od sebe odlišují různou mírou závažnosti. Tato míra je také posuzována právem. V současném světě je na nezletilé děti nahlíženo jako na pasivní objekty právní ochrany, a také jako na subjekty práv, jelikož jsou jim zaručena práva na rozvoj nebo právo vyjádřit svůj názor ve věcech, které se týkají jeho osoby. Role trestního práva je spatřována zejména v situacích intenzivních či fatálních zásahů do individuálních a skupinových zájmů. V návaznosti na kriminalitu páchanou na nezletilých dětech se jedná o zásahy, které řadíme do kategorie vztahů uvnitř rodiny a osobních skupin, kterými jsou vrstevnické skupiny, školní třídy, sportovní skupiny, umělecké soubory apod. Důležitým momentem trestněprávní ochrany nezletilých je skutečnost, že je jim tato ochrana přiznávána i v situacích, kdy s ní tato skupina osob nesouhlasí. Jedná se o subjektivní ambivalenci v tom smyslu, že některá trestněprávní jednání směřovaná vůči nezletilým mohou být nezletilými považována za přijatelná, vítaná nebo dokonce nezletilou osobou iniciovaná. Trestněprávní ochranu nezletilých je potřeba chápat v hmotněprávním smyslu, kdy předmětem útoku je fyzická osoba mladší osmnácti let. Zahrnuty do této kategorie nejsou procesní normy z hlediska specifického postavení nezletilých v trestní řízení. Nezletilí a mladiství jsou oběťmi trestných činů specifických, ale také konvenčních, směřujících také vůči zletilým osobám. Pro nezletilé jsou typickými fyzické, psychologické a sociální znaky. Na tomto jejich základě hovoříme o skupině obětí, která je zvláště zranitelná. Nezletilí a mladiství prožívají v důsledku viktimizace silné otřesy, které mají důsledky v jejich zdravotním a psychickém stavu a jejich dalším průběhu života. Samotné příčiny kriminality páchané na nezletilých můžeme rozřadit do tří základních oblastí. Jedná se o faktory, které působí ve společnosti, uvnitř rodiny a ty které spočívají v jednotlivci. Tuto kriminalitu označujeme za latentní, tedy probíhající za „zavřenými dveřmi“. Dalším znakem je také přítomnost silné interpersonální angažovanosti zúčastněných osob. Obecně ve společnosti převládá zvýšená citlivost vůči trestné činnosti páchané na dětech, kdy reakce společnosti jsou výrazně negativní.⁷⁵⁸

5.7.2 Ochrana a pomoc dítěti zanedbávanému, týranému a zneužívanému

Rodinu považujeme pro dítě za nejvíce ideálním společenstvím, ve kterém se může plně rozvíjet. K tomu je ovšem zapotřebí dodat, že pokud tohoto naléhavého požadavku má být dosaženo, musí se jednat o rodinu, která je stabilní a bezpečná v nejširším slova smyslu.⁷⁵⁹

Následky zanedbávání, týrání a zneužívání dítěte, potažmo skutečnosti, kdy je dítě ať již svědkem nebo obětí domácího násilí, jsou hroživé. Kromě tělesné újmy a újmy na fyzickém zdraví, dochází ruku v ruce k újmě v rovině psychické (duševní).

757) GALOVCOVÁ, Ingrid. Uplatnění prvků restorativní justice při sankcionování mladistvých. GRĚVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁNOVÁ (eds.). *Trestní právo s lidskou tvář: v upomínku na Marii Vanduchovou*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 111.

758) Srov. CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010, s. 37–38, 85.

759) RADVANOVÁ, Senta. Ublížování dětem – nebezpečná rodina. In: VANDUCHOVÁ, Marie a Tomáš. GRĚVNA (eds.). *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2008, s. 267.

Duševní trauma si dítě často nese s sebou celý život a mnohdy se promítá do jeho života i v pozdějším věku, kdy negativně dopadá na jeho vztahy s jinými osobami. Zanedbávání dětí je v současnosti nejčastější formou ohrožení nezletilých dětí. Definice tohoto pojmu je velmi problematická. Některé praktické výzkumy a klinická praxe mají tendence směřovat týrání a zanedbávání, avšak mnohé jiné výzkumy nacházejí rozdíly mezi formami zanedbávání a týrání, jakožto špatným zacházením s nezletilými dětmi.⁷⁶⁰ Zanedbávání je mnohem více spojeno s vnímáním lidských, resp. dětských práv a kulturních norem.⁷⁶¹ Definici zanedbávání přinesla v roce 1992 Zdravotní komise Rady Evropy, která ji vymezila jako nedostatek péče způsobující vážnou újmu vývoji dítěte nebo ohrožující život dítěte.⁷⁶² Právní definice zanedbávání je zaměřena pouze na skutečnost adekvátnosti péče rodičů nebo jiných pečujících osob. Některé právní definice trvají na prokazatelné souvislosti mezi zanedbáváním a fyzickými následky nebo identifikovatelnými příznaky emocionálního poškození dítěte.⁷⁶³

Psychickou deprivaci, která je častým následkem nedostatečné péče o dítě vzniklé ať již omisivně či komisivně, můžeme vymezit jako psychický stav, který vznikl následkem životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé ze základních psychických potřeb, a to v dostačující míře a po velmi dlouhou dobu.⁷⁶⁴ Toto je následek dlouhodobého strádání na úrovni psychiky, ke kterému může u dítěte z dlouhodobého hlediska dojít.

Děti vystavené verbálnímu týrání rodiči se potýkají s problémy spojenými s depresemi a projevy negativního sebehodnocení.⁷⁶⁵

Podle statistiky MPSV bylo v roce 2021 zjištěno 3695 případů týrání, zneužívání a zanedbávání chlapců a 3924 dívek, a to v různých formách (tělesné týrání, psychické týrání, sexuální zneužívání, dětská pornografie, dětská prostituce a zanedbávání dětí).⁷⁶⁶

5.7.3 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – *Child Abuse and Neglect (CAN)* je souborem nepříznivých příznaků, a to v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte, také jeho postavení ve společnosti a zejména v rodině. Jedná se

760) Srov. SULLIVAN, 2000. cit. dle PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 25.

761) Srov. COLLINS, 2006. cit. dle PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 26.

762) Srov. DUNOVSKÝ a kol., 1995. cit. dle Terezie a Radek PTÁČEK. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 26.

763) Srov. GAUDIN, 1993. cit. dle Terezie a Radek PTÁČEK. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016, s. 28.

764) LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1968, s. 24.

765) Sachs-Ericsson N, Verona E, Joiner T, Preacher KJ. Parental verbal abuse and the mediating role of self-criticism in adult internalizing disorders 2006. *Journal of Affective Disorders* 2006; 93: 71–78. cit. dle ADAM, David. Neurobiologie empatie a její vývoj u dětí z rizikového prostředí. *Psychiatrie. Časopis pro moderní psychiatrii*, 2021, roč. 25, č. 4, s. 151.

766) Srov. MPSV. 2022. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2021* [online]. Praha: MPSV. [29. 5. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/>

právní problematiky od standardů soudního procesu s potřebou současně zvážit neveřejnost jednání a jeho formálnost. Úvahy směřují také k možnosti rozhodování senátů namísto samosoudce u nalézacích soudů a k rozhodnutím přijímaným za účasti odborníků.⁸³⁹ Objevují se také úvahy k zavedení specializovaného soudního orgánu – dětského soudce, tak, jak jej zná francouzské právo hmotné i procesní.⁸⁴⁰

6.1.2 Nezletilý jako účastník řízení – řízení sporné a nesporné

Vznik právní osobnosti v občanském právu hmotném má význam také pro občanské soudní řízení. Procesní subjektivita (tj. způsobilost být účastníkem řízení) náleží každému, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti dle občanského práva hmotného, jinak jen ten, komu ji zákon přiznává (srov. § 19 OSŘ).⁸⁴¹ Každá fyzická osoba má právní osobnost, jinak řečeno každá fyzická osoba je způsobilá mít v mezích právního řádu práva a povinnosti (srov. § 15 odst. 1 OZ). Tato způsobilost je jedním ze základních lidských práv (srov. čl. 5 LZPS). Důležité je poznamenat, že v této způsobilosti (totiž práva) nelze nikoho omezit či jej této způsobilosti zcela zbavit. Nelze se jí zbavit (vzdát se jí) ani dobrovolným rozhodnutím člověka (srov. § 16 OZ). Zákonem jsou stanoveny pouze meze uplatňování přirozených práv člověka a jejich specifické způsoby ochrany. Právní osobnost fyzické osoby vzniká narozením (srov. § 23 OZ) a dle § 25 OZ je přiznána v plném rozsahu také plodu v lůně mateřském, za předpokladu, pokud se dítě narodí živé (tzv. *nasciturus*). Korektiv OZ v tomto směru spočívá v nutnosti přihlížet zájmům *nascitura*. Tato úprava má svůj význam v civilněprávní oblasti s dosahem do majetkových práv, jmenovitě např. do práva dědického.⁸⁴² V případě, že je účastníkem řízení nenarozené dítě, soud vyčkává, až se narodí a teprve poté pokračuje v řízení.⁸⁴³ Lze tedy dovést, že účastenství fyzické osoby (totiž člověka) v civilním procesním řízení je z hlediska vymezení právní osobnosti v hmotném právu občanském umožněno každému člověku bez ohledu na věk, tedy i nezletilému.

„Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).“ (srov. § 15 odst. 2 OZ). Považujeme za důležité zmínit, že svéprávnost vzniká postupně dle stavu psychické vyspělosti člověka. Plné svéprávnosti je možno *de lege lata* dosáhnout pouze na základě tří právních skutečností. Nejčastější situací je nabytí plné svéprávnosti je dosažení zletilosti (tj. dovršením osmnáctého roku věku) (srov. § 30 odst. 1 OZ). Další dvě situace zahrnují naplnění právních skutečností, které časově předcházejí dosažení zletilosti. Jsou jimi uzavření manželství (srov. § 30 odst. 2 OZ) a nabytí plné svéprávnosti na základě rozhodnutí soudu tzv. přiznáním svéprávnosti v souladu s § 37 OZ. Z hlediska

839) Tyto úvahy vyjádřila JUDr. Vlasta Formánková, bývalá soudkyně Ústavního soudu ČR v rozhovoru pro *Rodinné listy*. Blíže v podrobnostech a v celkovém kontextu pro upřesnění srov. KOVÁŘOVÁ, Daniela. *Rodinný proces by měl mít jiné standardy než proces civilní*. (rozhovor s JUDr. Vlastou Formánkovou). *Rodinné listy*, 2018, roč. sedmý, č. 4, s. 4.

840) K tomuto tématu blíže srov. ELISCHER, David. *Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci*. In: *Náhradní výchova dětí: možnosti a meze. Kolokvium I. Sborník č. 39*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 21–25.

841) FRINTA, Ondřej a Dita FRINTOVÁ. *Subjekty občanského práva. § 2 A-C II*. In: DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 218.

842) Tamtéž, s. 217.

843) SVOBODA, Karel. *Komentář k § 19*. In: SVOBODA, Karel, Petr SMOLÍK, Jiří LEVÝ a Jiří DOLE-

procesní způsobilosti (způsobilosti vykonávat samostatně procesní úkony nebo před soudem jednat samostatně) podle OSŘ je svéprávnost dosažená dle občanského práva hmotného pro procesní hledisko určující. Každý může před soudem jako účastník občanského soudního řízení samostatně právně jednat v takovém rozsahu, v jakém je svéprávný (blíže srov. § 20 OSŘ). Vyžadují-li to okolnosti případu, může předseda senátu rozhodnout, že fyzická osoba, která není plně svéprávná, musí být v daném řízení zastoupena, a to svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, i když se jedná o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně (srov. § 23 OSŘ).⁸⁴⁴

Za důležité považujeme zmínit, že k právnímu jednání, kterým projevuje subjekt občanského práva svou vůli, musí mít odpovídající stupeň intelektuální vyspělosti a neporušenosti vůle. Odkázat lze v tomto na ustanovení § 31 OZ, které specifikuje vyspělost rozumovou a volní. Jedná se o psychickou způsobilost rozpoznávací (předvídací) a určovací nebo způsobilost umožňující rozpoznat charakter vlastního jednání a jeho vhodnost vztahenou k zamýšlenému výsledku. Zároveň (kumulativně) se jedná o způsobilost určit pole takového poznání, variantu svého chování a ovládat jej vůlí. Plnou svéprávnost nemají ze zákona nezletilí (s výjimkou těch, kterým byla svéprávnost přiznána soudem) a o těchto osobách hovoříme jako o částečně svéprávných. Druhou skupinou, která nemá plnou svéprávnost, jsou osoby, kterým byla svéprávnost omezena. U nezletilých je tedy z hlediska nabytí svéprávnosti potřeba rozlišovat dvě kategorie: nezletilí, kteří nenabylí plné svéprávnosti (srov. § 31 a násled. OZ) a nezletilí, kteří plné svéprávnosti nabyli (srov. § 30 odst. 2 OZ).⁸⁴⁵ Nezletilé osoby mají procesní způsobilost jednat před soudem v rozsahu, v jakém jsou svéprávní. Samostatně právně jednat mohou tyto osoby v takových případech, které jsou co do své povahy přiměřené rozumové a volní vyspělosti osob daného věku.⁸⁴⁶ V situaci, kdy nezletilý realizuje jako účastník řízení v návaznosti na jeho procesní postavení svá procesní práva formou procesních úkonů, je zastáván názor, že zde platí tzv. teorie projevu, kdy z procesního hlediska je projev rozhodující (bez ohledu na vůli). Tento projev (úkon) je posuzován podle svého obsahu v souladu s § 41 odst. 2 OSŘ bez ohledu na jeho označení. Teorie projevu vůle, která je typická pro právo hmotné, je z hlediska civilního práva procesního vysvětlována tím, že jednotlivé procesní úkony nemají zpravidla přímý vliv na subjektivní právo, ale mají vliv pouze na proces.⁸⁴⁷

Jak jsme již uvedli, i nezletilé nikoli plně svéprávné dítě je nositelem práv a povinností jako subjekt práva. Stejně tak se může stát účastníkem soudního řízení. Právě možnost faktické realizace uplatňování subjektivních práv a právem chráněných zájmů v řízení soudním je návazným na hmotněprávní úpravu.

V životě osob (a dítě nevyjímaje) a obecně v mezilidských vztazích dochází k situacím, kdy soud rozhoduje konstitutivním rozhodnutím nebo alespoň autoritativním

844) FRINTA, Ondřej a Dita FRINTOVÁ. *Subjekty občanského práva. § 2 A-C II*. In: DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 218, 221; WINTEROVÁ, Alena. *Subjekty civilního procesu. Účastníci řízení*. In: WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní. 9.* aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018, s. 130–131.

845) FRINTA, Ondřej a Dita FRINTOVÁ. *Subjekty občanského práva. § 2 A-C II*. In: DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA, Michaela ZUKLÍNOVÁ a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 220–221.

846) ZAHRADNÍKOVÁ, Radka. *Pojmové znaky civilního procesu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 141.

deklaratorním výrokem.⁸⁴⁸ S ohledem na částečnou svéprávnost nezletilých, která ovlivňuje jejich postavení jakožto účastníků řízení, je potřeba odlišovat od participačních práv, která jsou zaručená mezinárodními smlouvami.⁸⁴⁹ Dítě je potřeba brát jako aktivního jedince, nikoli jako pasivní objekt aktivit jeho rodičů, třetích osob nebo státních orgánů. Participační práva dítěte je možno vymežit do čtyř základních úrovní: právo být informováno, právo vyjádřit svůj názor a své přání, právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí a právo svým názorem zcela určit rozhodnutí. Nezletilému je potřeba dodat vhodným způsobem informace tak, aby si s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost vytvořit vlastní názor. Rovněž je potřeba nezletilému umožnit, aby měl prostor sdělit svůj názor, ať již přímo nebo prostřednictvím jiné osoby. Je irelevantní, zda se jedná o řízení soudní nebo správní, sporné či nesporné aj.⁸⁵⁰ Kromě těchto informací je potřebné, aby nezletilý obdržel informace o možných důsledcích vyhovění jeho názoru, tedy o možných důsledcích jakéhokoli rozhodnutí v jeho věci, nebo ve věci, která se ho týká.⁸⁵¹ V menším množství případů se nezletilí stávají účastníky řízení sporného v souvislosti s majetkovými právy, případně řízení dědického nebo řízení vykonávacím.⁸⁵² Z hlediska sporného řízení je potřeba si uvědomit, že dítě může v určitých případech vystupovat jak v roli žalobce, tak žalovaného. Vezmeme-li v úvahu hmotněprávní i procesní ochranu jeho práv majetkové i nemajetkové povahy, OZ promítá zmíněnou právní úpravu mezinárodních smluv mnoha ustanoveních (např. v § 100 OZ), především však v části druhé. Zejména se jedná o vyvrátitelnou domněnku, podle které se o dítěti starším dvanácti let má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit (srov. § 867 odst. 2 věta za středníkem OZ).⁸⁵³ V ustanovení § 100 odst. 1 OZ se stanoví, že má-li být zasaženo do integrity nezletilého, který dovršil 14 let, nenabyl plné svéprávnosti a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu. Obdobně platí dané ustanovení v případě provedení zákroku na osobě zletilé, která není plně svéprávná.⁸⁵⁴ V daném věkovém určení již lze u nezletilého předpokládat, že se jedná o osobu, která dosáhla takové rozumové a volní vyspělosti, která mu umožňuje být významnou měrou zapojen do rozhodovacího procesu o udělení souhlasu se zásahem do své integrity. V případě odporu nezletilého proti zákroku, je potřeba jeho vůle zohlednit, avšak nikoliv pouze jako faktor, který má vliv na rozhodnutí zákonného zástupce, ale jako faktor, který může nad udělením souhlasu zákonným zástupcem převážet. V případech, kdy tedy nezletilý bude s ohledem na dané ustanovení odporovat zákroku, není možné, aby zásah do integrity byl proveden se souhlasem zákonného zástupce, ale je potřeba souhlasu soudu. Je zde předpoklad, že vyšší ingerence soudu (nikoliv pouze kolizního opatrovníka) je poskytována vyšší míra ochrany zájmů dotčeného nezletilého. Snad

848) DÁVID, Radovan. Procesní aspekty rodinného práva. Druhy civilního procesu a rodinné právo. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ, Lenka WESTPHALOVÁ a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 327.

849) Srov. čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

850) Tamtéž.

851) Srov. čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí (Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s. o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí).

852) ROGALEWICZOVÁ, Romana. Dítě jako účastník občanského soudního řízení. *Právo a rodina*, 2019, č. 3, s. 1.

853) KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Participační práva dítěte. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ, Lenka WESTPHALOVÁ a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 26-27.

jen pro úplnost dodejme, že zákonný zástupce může (v souladu s § 93 odst. 2 OZ) dát souhlas pouze s takovým zásahem do integrity zastoupeného. Z hlediska procesních aspektů je potřeba uvést, že přivolení soudu k zásahu do integrity nezletilého je řízením nesporným a soudy je postupováno v režimu ZŘS. Přivolení k zásahu do integrity nezletilého není předmětem řízení ve věcech péče o nezletilé (§ 452 a násl. ZŘS) a není ani předmětem řízení ve věcech opatrovnictví člověka (§ 44 a násl. ZŘS). Řízení k přivolení k zásahu do integrity je samostatným druhem nesporného řízení zahrnující všechny případy, kdy je vyžadován souhlas při zásahu do integrity. Uvedené platí bez ohledu na skutečnost, zda má být zasaženo do integrity osoby plně svéprávné nebo s omezenou svéprávností. Ve zvláštní části ZŘS se z hlediska obsahu jedná pouze o jedině ustanovení § 65, které reguluje příslušnost soudu. Řízení bude probíhat před tím soudem, který je obecným soudem toho, do jehož integrity má být zasaženo. V případě, kdy jde o nezletilého, je vodítkem výkladové pravidlo v ustanovení § 4 odst. 2 ZŘS, které stanoví, že tímto soudem bude soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště. Řízení je možné zahájit i bez návrhu (§ 13 ZŘS). To umožňuje, aby podnět soudu k zahájení řízení podalo např. zdravotnické zařízení, které je určené k provedení zásahu do integrity nezletilého. Určení účastníků tohoto řízení je dáno ustanovením § 6 odst. 1 ZŘS a budou jimi navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno. Z hlediska povahy věci se bude jednat o kolizi mezi nezletilým a jeho zákonným zástupcem, případně mezi opatrovancem a opatrovníkem. Z hlediska vymezení potřeby zastoupení nezletilého bude soud vycházet z konkrétní míry rozumové a volní vyspělosti nezletilého. S ohledem na ustanovení § 100 odst. 2 OZ vyplývá, že se soud bude muset návrhem nezletilého zabývat vždy. Pokud je nezletilý oprávněn navrhnout, aby byl zásah do integrity proveden, je také procesně způsobilý navrhnout soudu, aby s tímto zásahem vyslovil souhlas. Stále však zůstává na úvaze soudu, aby byl nezletilý zastoupen opatrovníkem, pokud to bude k ochraně jeho zájmů potřeba. Průběh řízení je vždy s jednáním. Ve věci samé je soudem rozhodováno formou usnesení a odvolání proti němu je přípustné. Před rozhodnutím ve věci samé soud člověka, do jehož integrity má být zasaženo, vždy zhlédne (§ 102 OZ). Dle ustálené judikatury ESLP ve věcech zásahů do lidské integrity je OZ vyžadováno, aby se nejednalo o pouhou formalitu. Má být zachován respekt k osobnosti dotčeného člověka a okolností, za nichž má k samotnému zásahu dojít. Kritéria, která musí soud zohlednit, jsou několikrát. Soud musí v průběhu řízení dojít k tomu, že s ohledem na rozumné a očekávatelné uvážení soudu je zásah do integrity nezletilému ku prospěchu. Soud v tomto řízení nemůže rozhodovat formalisticky a pouze z předložené dokumentace. Nezbytností zůstává učinění rozhodnutí až po zhlédnutí nezletilého. Pokud to situace umožňuje, měl by být nezletilý jednat u soudu a procesu rozhodování přítomen a zároveň uplatňovat své argumenty. Pokud toto možné není (§ 101 OZ), měl by stav nezletilého a nutnost provedení zákroku posoudit soudem jmenovaný znalec. Při rozhodování soud musí plně respektovat osobnost nezletilého. V tomto ohledu jsou na soud kladeny značné nároky. Pokud má být v řízení osobnost nezletilého respektována, musí být nejdříve poznána. Situace každého nezletilého tedy musí být posuzována zcela individuálně a s maximální pečlivostí.⁸⁵⁵

Pokud se jedná o situaci, kdy má dojít k zásahu do integrity bez informovaného souhlasu, jsou podmínky přípuštění takového zásahu jiné. V případě nezletilého, který není schopen udělit souhlas s poskytnutím vyšetření, kdy je založeno podezření na zanedbávání, zneužívání nebo týrání, je poskytovatel zdravotních služeb oprávněn takového pacienta hospitalizovat bez souhlasu zákonného zástupce, a to za účelem vyšetření uvedeného podezření. Poskytovatel zdravotních služeb je povinen toto podezření oznámit orgánům činným v trestním řízení. Tyto skutečnosti totiž nespádají pod povinnost zákonné mlčenlivosti zdravotnických pracovníků.⁸⁵⁶ Souhlasu zákonného zástupce (nejčastěji rodiče dítěte) není potřeba v situacích, kdy se jedná o poskytnutí neodkladné péče, pokud je nezbytná k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví [(srov. § 38 odst. 4 písm. b) zákona o zdravotních službách (ZZS)]. Ostatní neodkladnou péči lze nezletilému poskytnout pouze, pokud nelze souhlas zákonného zástupce získat bez zbytečného odkladu [(srov. § 35 odst. 3 písm. b) ZZS].

Dle uvedeného ustanovení lze poskytnout za stejných podmínek také akutní péči. Stejně tak je možné neodkladnou péči bez souhlasu zákonných zástupců poskytnout v případě, že je u nezletilého podezření na týrání, zneužívání a zanedbávání (srov. § 38 odst. 5 ZZS). V obou výjimkách uvedených v ustanovení § 38 ZZS je myšleno nejen bez souhlasu, ale také i přes nesouhlas zákonných zástupců. V případech, kdy hrozí závažné nebezpečí pro zdraví nebo život nezletilého, zastává dosavadní judikatura týkající se rozhodování o poskytnutí zdravotní péče nezletilým i přes nesouhlas jejich zákonných zástupců princip silné ochrany nezletilého.⁸⁵⁷

V rámci poskytování zdravotní péče nezletilým pacientům tak mohou vzniknout tři základní typy konfliktů: 1/ mezi dítětem a jeho zákonným zástupcem, 2/ mezi dvěma zákonnými zástupci, 3/ mezi lékařem a zákonným zástupcem nebo nezletilým.⁸⁵⁸ Mělo by být uvažováno, jakým způsobem má zdravotnické zařízení testovat způsobilost nezletilého rozhodovat sám o sobě. Klíčové může být zavedení vnitřních předpisů a postupů zdravotnického zařízení zejména v situacích, kdy se objeví komplikace nebo zanedbání zdravotní péče.⁸⁵⁹

Zároveň je potřeba uvést, že žádný předpis neurčuje povinnost nezletilého účastnit se soudního jednání. Na stranu druhou rovněž nenacházíme žádný předpis, který by účast nezletilého u soudu zapovídal. V situacích, kdy jsou soudem řešeny otázky péče soudu o nezletilé a v případech, kdy toto řízení probíhá v atmosféře konfliktu rodičů, je osobní přítomnost dítěte v jednací síni nevhodná. Často v takových chvílích při soudním jednání dochází k projednávání detailů z rodinného života, vzájemným výtkám rodičů či obviňování z nedostatečné péče či preference

856) Srov. § 38 odst. 2, § 51 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů; § 368 odst. 1 TZ; § 53 odst. 1 ZSPOD; dále srov. GREPL, Jan. Zásah do integrity dítěte. *Právní rozhledy*, 2021, roč. 28, č. 21, s. 736.

857) KRATOCHVÍL, Jan. Poskytování zdravotní péče bez souhlasu pacienta. In: ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Lidská práva a medicína*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2017, s. 83, 94.

858) KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Péče o zdraví nezletilého dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, 2016, Vol 6, No 2. cit. dle KRATOCHVÍL, Jan. Poskytování zdravotní péče bez souhlasu pacienta. In: ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Lidská práva a medicína*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2017, s. 83–84.

859) MATES, Pavel (ed.) et al. *Ochrana osobnosti, soukromí a osobních údajů*. Praha: Leges, 2019,

jiných zájmů rodičů před zájmem o vlastní dítě. Pokud dítě obdobné situace zažívalo již v rodinné domácnosti a vyslechlo nejednu vzájemnou invektivu rodičů, je další vystavování obdobným situacím, navíc v prostředí pro dítě cizím či citlivě vnímaném nežádoucí. Dítě je účastníkem řízení a jeho právem je zcela určitě být přítomno při vyhlašování rozsudku, zejména projeví-li o to zájem.⁸⁶⁰ Je potřeba dodat, že jednání soudu je veřejné (§ 116 odst. 1 OSŘ). Soud má možnost veřejnost pro celé nebo pro část jednání vyloučit v zákonem stanovených důvodech (srov. § 116 odst. 2 OSŘ). I když veřejnost vyloučena nebyla, soud může odepřít přístup k jednání nezletilým a fyzickým osobám, u nichž je obava, že by mohli rušit důstojný průběh jednání (§ 116 odst. 4 OSŘ).

Je možno zcela určitě vyslovit souhlas s názorem, že pokud nezletilý projeví zájem setkat se osobně se soudcem a sdělit mu svůj názor, měla by mu tato možnost zůstat zachována. Stejně tak by se této situaci neměli soudci vyhýbat třeba jen z důvodu, že neví, jak s nezletilým správně jednat.⁸⁶¹

Česká právní úprava procesní způsobilosti je v současné době zcela srovnatelná pouze s právní úpravou rakouskou. Tato skutečnost jde jistě ruku v ruce se společnou právní historií zahrnující také civilní procesní právo. Rakouské právo procesní způsobilost (*Prozessfähigkeit*) upravuje stejně jako právní úprava v ČR. Ustanovení § 1 rakouského Zivilprozeßordnung, ve znění pozdějších předpisů (ZPO), upravuje způsobilost každé osoby jednat před soudem samostatně jako strana v takovém rozsahu, v jakém na sebe může brát závazky. Ustanovení § 2 uvedeného předpisu uvádí, že nezletilý v řízení o věcech, ke kterým je hmotněprávní způsobilý, nepotřebuje zákonného zástupce. Ustanovení § 2a ZPO specifikuje, že v některých věcech práva manželského jsou plně způsobilí i ti, kteří nejsou plně způsobilí k právnímu jednání v hmotném právu.⁸⁶²

6.1.3 Právo nezletilého účastníka řízení se vyjádřit a být slyšen

Zjištění názoru dítěte a zároveň jeho právo svůj názor vyjádřit vychází ve svém základu z Úmluvy o právech dítěte, kdy hovoříme o participaci dítěte na rozhodování o jeho osobě. Právě samotné projevení názoru dítěte je základním východiskem pro zajištění jeho nejlepšího zájmu. Participace sleduje postupný vývoj dítěte. Schopnost dítěte zaujímat k dané věci stanoviska souvisí se stupněm rozumového a emocionálního vývoje dítěte. V souvislosti s vyjádřením názoru samotným dítětem je potřeba také podotknout, že se jedná o jeho právo nikoli o povinnost. Rovněž se zpětně dostáváme do oblasti výchovné funkce, která má zde určitý „procesní“ a „přípravný“ charakter. Tím, že dítě vyjadřuje svůj názor, připravuje se na svou budoucí roli aktivního člena společnosti. Také Ústavní soud ČR judikoval, že právo být slyšeno, je pro dítě důležité v té souvislosti, že mu dává pocit, že není objektem a pasivním pozorovatelem událostí a zároveň, že je důležitým subjektem práva a účastníkem

860) ROGALEWICZOVÁ, Romana. Dítě jako účastník občanského soudního řízení. *Právo a rodina*, 2019, č. 3, s. 3.

861) Tamtéž, s. 3.

862) Viz. BUCHEGGER, DEIXLER-HÜBNER, HOLZHAMMER. *Praktisches Zivilprozeßrecht I.*, s. 104. cit. dle ŠÍNOVÁ, Renáta a Marek JURÁŠ. *Účastenství v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2015, s. 124–125.

řízení.⁸⁶³ Sama Úmluva o právech dítěte ve svém čl. 12 zaručuje dítěti, které je schopno formulovat své názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost.⁸⁶⁴ Výbor pro práva dítěte OSN vymezuje k účinnému naplnění Úmluvy o právech dítěte a jejího čl. 12 (právo dítěte být slyšeno celkem 5 základních kroků: 1/ přípravu, 2/ samotné slyšení, 3/ posouzení schopnosti dítěte, 4/ informování dítěte o pozornosti věnované jeho názoru (váha jeho názoru), 5/ opravné prostředky či možnosti nápravy. Co se týká přípravy na slyšení nezletilého, je jeho právem být informováno o jeho právu vyjádřit svůj názor a o skutečnosti, jaký vliv bude mít jeho názor na výsledek řízení. I po provedení slyšení nezletilého je potřeba jej informovat o výsledku řízení a vysvětlit mu, jakým způsobem byl zohledněn jeho názor. Informační povinnost poté směřuje také k seznámení nezletilého s možnostmi opravných prostředků jak v daném řízení, tak při porušení jeho práva být slyšeno v rámci řízení soudního nebo správního. Je třeba podotknout, že rozhodnutí dotýkající se nezletilých by jim měla být srozumitelně odůvodněna a řádně vysvětlena, a to především v případě, že názorům nezletilého nebylo vyhověno. K formě, jakou by mělo být k vysvětlení a podání informace dítěti přistoupeno, je možno zmínit přímý rozhovor popř. nepřímou formu, kterou může být např. dopis dítěti. Kromě mezinárodní právní úpravy je participační právo dítěte obsaženo v několika vnitrostátních právních předpisech. Kromě již zmiňované právní úpravy v LZPS⁸⁶⁵ je možno zmínit také ustanovení § 20 odst. 4 ZŘS, § 100 odst. 3 OSŘ upravující vyjádření v rámci soudního řízení, ustanovení § 29 odst. 4 SŘ upravující vyjádření v rámci správního řízení a zmínit lze také ustanovení § 8 odst. 2 a 3 ZSPOD, které upravuje vyjádření nezletilého v rámci poskytování SPOD. OZ reflektuje jednak právo dítěte na informace a vyjádření vůči jeho rodičům dle § 875 odst. 2 OZ), a také právo dítěte být slyšeno ve vztahu k orgánům státu, zde soudu (srov. § 867 OZ).⁸⁶⁶ Neexistuje zásadní rozdíl mezi soudním řešením rodinně-právního konfliktu a alternativní formou jeho řešení při zohlednění zájmu dítěte. V rámci mediačního řízení by mělo být dítě rovněž informováno o všech relevantních informacích (kvantitativního i kvalitativního charakteru), aby si mohlo vytvořit představu o tom, jakým způsobem se ho dotkne mediační dohoda jeho rodičů. Mediátor by měl postupovat v zájmu dítěte a informovat jej přiměřeně vzhledem k jeho věku a rozumové vyspělosti. Mediátor by měl názor dítěte reflektovat v mediační dohodě rodičů. Otázky kladené dítěti musí být vhodně konstruované a respektovat věk dítěte a jeho rozumovou vyspělost. Mediátor nesmí dítěti v žádném případě vnucovat názory. Mediátor se při zjišťování názoru dítěte musí vypořádat s určitými překážkami plynoucími z faktu, že se jedná o dítě. Mohou jimi být syndrom zavrženého rodiče, ovlivnitelnost dítěte, bájení a lhavost, fabulování, snaha se zavděčit apod. Rodinnou

863) Srov. Nález Ústavního soudu ČR ze dne 2. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08, cit. dle WESTPHALOVÁ, Lenka. Komentář k § 867. In: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, Milana HRUŠÁKOVÁ, Lenka WESTPHALOVÁ a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. eck, 2020, s. 787.

864) V podrobnostech srov. čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

865) Srov. čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 LZPS: právo dítěte na přístup k soudu (účast) a právo dítěte na projednání věci v jeho přítomnosti.

866) WESTPHALOVÁ, Lenka. Komentář k § 867. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ, Lenka WESTPHALOVÁ a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. eck, 2020, s. 787.

mediaci můžeme jistě nazvat multidisciplinární vědou. Proto i zde platí, že výhodou je znalost mj. dětské psychologie.⁸⁶⁷

6.2 Zastoupení nezletilého⁸⁶⁸

Nezletilý, který nemá procesní způsobilost, musí být v řízení zastoupen, a to zejména svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem (srov. § 22 OSŘ). Samotným zastoupením účastníka, který není procesně způsobilý, není dotčeno jeho účastenství v řízení a zástupce se nestává účastníkem řízení. Hmotně právní úpravu zákonného zastoupení nezletilého nalezneme v ustanovení § 892 OZ a těmito zástupci jsou rodič dítěte, soudem ustanovený opatrovník. Další možností zastoupení dítěte je poručení dle ustanovení § 928 OZ. S ohledem na omezení svéprávnosti osoby je této osobě ustanoven soudem opatrovník (srov. § 55 a násl. OZ).⁸⁶⁹ Poručníka jmenuje soud v řízení péče soudu o nezletilé (srov. § 466 a násl. ZŘS). Věcně příslušným v prvním stupni je okresní soud. Místně příslušným je soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutím soudu své bydliště, případně soud, jenž již zahájil řízení ve věcech péče soudu o nezletilé (srov. § 4 odst. 2 ve spojení s § 467 ZŘS; § 11 ZŘS). Půjde o situace, kdy se soud o potřebě ustanovit nezlému poručníka dozví ze své vlastní činnosti. Tato situace může nastat např. při předběžném šetření u projednání dědictví (srov. § 139 ZŘS), případně se může jednat o podnět OSPOD nebo jiného orgánu (matriční úřad při zápisu dítěte nalezeného) nebo osoby, která má zájem stát se poručníkem. Účastníkem řízení jsou nezletilé dítě zastoupené kolizním opatrovníkem, osoba nebo osoby, které se mají stát poručníkem, a také rodiče dítěte, jsou-li naživu.⁸⁷⁰ Rodiče dítěte jsou jeho zákonnými zástupci, pokud mají rodičovskou odpovědnost. Přiznaná rodičovská odpovědnost nezletilému rodiči se netýká zastupování dítěte před soudem. Osvojitel dítěte má stejné právní postavení jako rodič dítěte včetně zastupování osvojeného dítěte před soudem. Biologičtí rodiče dítěte toto právo právní mocí osvojení dítěte pozbyli. V případě, že by mohlo dojít ke kolizi zájmů nezletilého dítěte a jeho rodičů (rodiče), je nutné mu ustanovit kolizního opatrovníka, který jedná namísto rodičů (§ 892 odst. 3 OZ). Kolizního opatrovníka ustanovuje soud, který vede zvláštní řízení ve věcech týkajících se nezletilého dítěte. Tímto kolizním opatrovníkem zpravidla bývá OSPOD, případně ÚMPOD, ve vztahu k cizině. Posouzení situace zastoupení nezletilého dítěte jeho zákonným zástupcem je potřeba posuzovat v kontextu řádného plnění povinnosti zastoupení nezletilého před soudem. Úloha soudu spočívá v ochraně nezletilého účastníka řízení před negativním dopadem nikoli řádného zastupování chránit. Ze závad na

867) KOVÁČOVÁ, Anna a Ondřej SPÁČIL. Právo dítěte být slyšeno v rámci rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a Michal MALACKA a kolektiv. *Mediace a reflexe jejích aktuálních trendů.* Praha: Leges, 2014, s. 237, 239. ISBN 978-80-7502-047-5.

868) Autor této práce k uvedené problematice publikoval ve spoluautorství s J. Švábou kapitolu v právní monografii: HANUŠ, Daniel a Jana ŠVÁBOVÁ. Zastoupení nezletilého. In: SEDLÁČEK, Miroslav, Tomáš STŘELEČEK a kolektiv. *Zastoupení: specifika a kontext.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 139–152.

869) WINTEROVÁ, Alena. Účastníci řízení. In: WINTEROVÁ, Alena a kolektiv. *Civilní právo procesní a aktuální právní vývoj.* Praha: Leges, 2014, s. 139–152.

straně zákonného zástupce lze jmenovat případy, kdy zákonný zástupce zastupuje nezletilého pouze formálně a fakticky se soudem nekomunikuje. Dalším příkladem může být situace, kdy zákonný zástupce nepřebírá zasláné písemnosti na žádné ze známých adres. V uvedených případech je možno konstatovat, že zákonný zástupce nečiní za nezletilého účastníka řízení žádné procesní úkony zajišťující ochranu jeho práv a jedná tak v rozporu s jeho zájmy i se samotným účelem zastoupení. Značným ohrožením zde je, že nezletilý má omezenou schopnost porozumět významu řízení a rovněž nemusí mít možnost takovou nečinnost svého zákonného zástupce odhalit, upozornit na ni soud nebo se proti takové nečinnosti efektivně bránit. O to více je tato situace ohrožující nezletilého vážnější při uvědomění si nepříznivých následků řízení, které jsou k tíži nezletilého. Takovou situaci můžeme srovnávat s případem, kdy nezletilý není vůbec zastoupen. Je potřeba, aby soud posoudil, zda nejsou dány podmínky pro ustanovení opatrovníka v souladu s ustanovením § 29 odst. 1 OSŘ (absence opatrovníka má za následek nemožnost práva jednat před soudem dle čl. 38 odst. 2 LZPS; III. ÚS 2736/15; III. ÚS 3206/16). Obdobně lze zmínit příklad, kdy matka nezletilého převezme žalobu s výzvou, aby sdělila, zda souhlasí s rozhodnutím ve věci bez nařízení jednání, a dále nijak nehájí zájmy nezletilého, činí takový úkon, který je spíše v rozporu se zájmy nezletilého, jelikož maří možnost za nezletilého v řízení před soudem aktivně jednat, a to v jeho prospěch (dle čl. 38 odst. 2 LZPS – II. ÚS 2748/15).⁸⁷¹

V situaci, kdy kolizní opatrovník neplní dostatečným způsobem své zákonné povinnosti, je to právě soud, kdo je povinen na tuto skutečnost reagovat. Může například využít upozornění na možnost uložení pořádkové pokuty nebo jejím uložení v případě, že by kolizní opatrovník postup v řízení hrubě stěžoval například tím, že by nerespektoval příkazy soudu (srov. § 53 odst. 1 OSŘ). Je také možností soudu využít méně formálních prostředků ke splnění zákonných povinností kolizního opatrovníka. Tohoto lze docílit například poukazem na jeho informační povinnost vůči dítěti v odůvodnění rozhodnutí nebo neformálním připisem soudu.⁸⁷² Soud může ustanovit opatrovníka účastníku řízení, který potřebuje zastoupení z jiného důvodu. Jedná se o zastoupení na základě rozhodnutí.⁸⁷³ Jedná se o ustanovení opatrovníka *ad hoc* pro účely řízení, kdy účastník nemůže jednat samostatně, nemá zákonného zástupce a hrozí nebezpečí z prodlení. Pokud nebezpečí z prodlení nehrozí, nedochází k ustanovení opatrovníka soudem samotným, ale vyzve příslušný soud, aby určil opatrovníka v samostatném řízení. V případech nezletilých se tak děje v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé (srov. § 466 a násl. ZŘS). Soudem může být opatrovník ustanoven taktéž z některého z důvodů uvedených v ustanovení § 29 odst. 3 OSŘ. Dle tohoto ustanovení je ustanoven opatrovník účastníku neznámého pobytu, nebo účastníkovi, které se soudního řízení účastní, ale není schopen se srozumitelně vyjadřovat – tedy nemá tzv. postulační způsobilost, nebo se nemůže po delší dobu účastnit řízení ze zdravotních důvodů a jiných, tam uvedených případech. Společným a sjednocujícím důvodem všech uvedených případů je nutnost zajištění ochrany práv takového účastníka, u kterého soud dojde ke zjištění a přesvědčení, že se o svá práva nemůže postarat, a to třeba jen momentálně.

871) SMOLÍK, Petr. Komentář k § 22. In: SVOBODA, Karel, Petr SMOLÍK, Jiří LEVÝ a Jiří DOLEŽÍLEK. *Občanský soudní řád: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 92–93.

872) HOBLÍKOVÁ, Žaneta a Jana KROPÁČKOVÁ. Zjišťování názoru dítěte v soudním řízení – mezioborová studie. *Právník*, 2019, roč. CLVIII, č. 10, s. 958.

Ustanovení opatrovníka neznamena omezení v procesní způsobilosti účastníka řízení. Ten má možnost se, kdykoliv toho bude schopen, svých procesních práv ujmout. Na základě této skutečnosti soud rozhodne o zrušení opatrovnictví.⁸⁷⁴ Opatrovník je dítěti jmenován soudem a současně je soudem určen rozsah opatrovních práv a povinností (srov. § 463 odst. 1 OZ). V uvedeném případě se jedná o opatrovníka hmotněprávního. Funkce opatrovníka vzniká jeho jmenováním soudem a v případech stanovených zákonem. Dochází k tomu v příslušných typech řízení (srov. § 31 a násl.; § 85 a násl. ZŘS). Opatrovnictví vzniká právní mocí rozhodnutí soudu o jmenování opatrovníka a zároveň s ním vznikají opatrovníkovi i opatrovanci všechna práva a povinnosti.⁸⁷⁵ K funkci opatrovníka je přílehlavý náleží Ústavního soudu ČR, který uvádí: „Účelem ustanovení opatrovníka však v žádném případě není pouze urychlení řízení, či dokonce účelové snížení zátěže soudu. Ústavní soud již dříve judikoval, že funkce opatrovníka byla vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy posuzovaných osob, což představuje mj. studium spisu, podávání vyjádření, opravných prostředků a vedení celého sporu za posuzovanou osobu tak, jak by takovou povinnost byl nucen plnit smluvní zástupce. Funkce opatrovníka nebyla v žádném případě procesním řádem zakotvena proto, aby usnadňovala činnost soudu dne 22. 11. 2012 sp. zn. II. ÚS 194/11 (N 193/67 SbNU 319)].“⁸⁷⁶

Z hlediska povinného zastoupení účastníka v tzv. advokátském procesu, kde jde o zastoupení účastníka na základě plné moci, kterou účastník uděluje advokátovi v rámci příkazní nebo mandátní smlouvy, soud v takovém případě neustanovuje zástupce. V případě absence tohoto zastoupení se jedná o nesplnění procesních podmínek řízení a tato skutečnost by vedla k zastavení řízení. Výjimkou by byl případ ustanovení zástupce na žádost účastníka z důvodů sociálních (v rámci právní pomoci)^{877, 878} V případě zastoupení nezletilého advokátem k tomuto může dojít již tě zprostředkovaně, kdy dítěti zastoupení v řízení advokátem zařídí jeho zákonní zástupci. Druhou variantou, kterou si lze dobře představit, je situace, kdy nezletilý, který je již na dostatečné úrovni rozumové a volní vyspělosti, osloví advokáta sám a požádá jej, aby ho v konkrétním řízení zastupoval. Není ani neobvyklou situací, kdy je nezletilý v řízení zastoupen zákonným zástupcem a tento se nechá zastupovat advokátem.

Advokát je oprávněn se na základě substituční plné moci nechat zastoupit jiným advokátem nebo advokátním koncipientem či svým zaměstnancem jako dalším zástupcem. Výjimkou jsou případy, kdy bude zastoupení advokátem povinné.⁸⁷⁹ Zde je nutno upozornit na situaci, kdy se na každé jednání před soudem může dostavit jiný advokát nebo koncipient. V takové případě může tyto změny nezletilý vnímat negativně. Dalším problémem může být, že s ohledem na různé zástupce může docházet k různým informacím o řízení, které jsou podávány dítěti např. v důsledku

874) WINTEROVÁ, Alena. Účastníci řízení. In: WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kolektiv. *Civilní právo procesní*. 9. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018, s. 136–137.

875) DOBROVOLNÁ, Eva. Komentář k § 463. In: LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 303–654). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 1426–1427.

876) Srov. Nález Ústavního soudu ČR ze dne 24. 11. 2016, sp. zn. II. ÚS 866/16.

877) Srov. § 30 odst. 2 OSŘ.

878) WINTEROVÁ, Alena. Účastníci řízení. In: WINTEROVÁ, Alena, MACKOVÁ, Alena a kolektiv. *Civilní právo procesní*. 9. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2018, s. 136–137.

879) Srov. § 30 odst. 2 OSŘ.

diskontinuity dané střídáním zástupců. Samostatnou problematikou je potom zastoupení dítěte obecným zmocněncem, kde je potřeba ještě důrazněji posuzovat postavení nezletilého jako účastníka řízení a jeho rozumovou a volní vyspělost. S ohledem na skutečnost, že je potřeba v civilním řízení zachovat a naplnit práva nezletilého, bude to právě soud, kdo bude muset velmi detailně vyhodnotit, zda je zastoupení nezletilého obecným zmocněncem dostatečnou zárukou, že práva dítěte a jeho ochrana v procesu bude odpovídající jeho nejlepšímu zájmu. Pro příklad lze jistě uvést spor, který povede v konkrétní věci nezletilý se svými rodiči. V případě zastoupení obecným zmocněncem (např. pokud by jím byl někdo z rodiny) se jeví vhodným uvažovat o ustanovení kolizního opatrovníka dle ustanovení § 892 odst. 3 OZ; § 466 písm. e) a g) ZŘS.

V případě, že má soud zato, že může mezi nezletilým a jeho zástupcem nebo dalšími osobami v případě plurality subjektů na některé ze stran dojít ke kolizi zájmů, měl by vždy postupovat cestou ustanovení kolizního opatrovníka nezletilému. K tomu např. rozhodnutí Okresního soudu Praha-východ, kdy soud uvedl: „*Pokud jde o 3. žalovanou, vzal soud v úvahu, že jde o nezletilé dítě, které dle § 20 o. s. ř. není schopno se samo zastupovat před soudem, přičemž jeho jediným zákonným zástupcem je 1. žalovaná. Ta by však mohla být v kolizi zájmů s 3. žalovanou, když dle žalobce plněním některého z žalovaných zaniká též dluh ostatních žalovaných. Z tohoto důvodu byl 3. žalované ustanoven opatrovník, a to usnesením zdejšího soudu... (...)*“⁸⁸⁰ Obdobně je potřeba postupovat ve vykonávacím řízení. K tomu se již v minulosti vyjádřil Nejvyšší soud ČR, který ve svém rozhodnutí uvedl, že při podání návrhu na výkon soudního rozhodnutí k vymození výživného nezletilého dítěte od rodiče může nezletilého zastupovat druhý z rodičů. V případě, že však dojde při provádění tohoto výkonu rozhodnutí ke střetu zájmů mezi rodičem a dítětem, musí být nezletilému účastníku řízení ustanoven opatrovník. Tak tomu je např. podal-li povinný rodič návrh na zastavení výkonu rozhodnutí s tím, že vymáhané výživné bylo již uhrazeno.⁸⁸¹ Obdobně v jiném rozhodnutí: „...*dospěl Nejvyšší soud k závěru, že rodiče nezletilého jsou z důvodu možného střetu zájmů vyloučeni z jeho zastupování v exekučním řízení vedeném proti němu, je-li zároveň k vymození stejné povinnosti vedeno jiné (další) exekuční řízení proti nim, neboť vymození plnění v jednom exekučním řízení představuje důvod pro zastavení druhého exekučního řízení podle § 268 odst. 1 písm. g) o. s. ř. ... (...)*“⁸⁸²

S ohledem na exekuční vymáhání výživného je však potřeba upozornit na skutečnost, že je možno uvažovat o zastoupení nezletilého v soudním řízení pečujícím rodičem, k jehož rukám má nepečující rodič hradit výživné. Pečující rodič totiž není svébytným účastníkem exekučního řízení a v tomto řízení je jeho postavení vymezeno jako postavení jediného procesního zástupce nezletilého (srov. § 22 OSŘ). Po dobu exekučního řízení nemůže nepečující rodič ex lege (srov. § 892 odst. 3 OZ; § 32 odst. 2 OSŘ) vykonávat rodičovskou odpovědnost v rozsahu zastupování nezletilého v exekučním řízení. Rodičovskou odpovědnost včetně zastupování nezletilého tedy vykonává druhý z rodičů (pečující rodič). Ochrana zájmů nezletilého je tedy realizována pečujícím rodičem, který je oprávněn podat exekuční návrh, udělit procesní plnou moc k zastupování advokátovi a vykonávat další procesní úkony. Oprávnění

880) Srov. Rozsudek Okresního soudu Praha-východ ze dne 21. prosince 2020, č. j. 35 C 80/2019-95.

881) Srov. Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, č. j. 20/2019-157.

k zastupování nezletilého pečujícím rodičem trvá i v případě, kdy povinný (nepečující rodič) je podá návrh na částečné nebo úplné zastavení exekuce (srov. § 268 OSŘ). Ustanovení kolizního opatrovníka přichází do úvahy v situacích, kdy ani pečující rodič z nějakého důvodu není oprávněn nezletilého zastupovat a hájit tak jeho práva.⁸⁸³

Je možno uvést, že soud má k dispozici určitou „procesní pojistku“, kterou je využití ustanovení § 23 OSŘ, které stanoví, že pokud to vyžadují okolnosti případu, může předseda senátu rozhodnout, že fyzická osoba, která není plně svéprávná, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně. Pokud tedy soud nabude přesvědčení, že nezletilý není schopen dostatečně hájit své zájmy a chránit svá práva, může soud využít právě postupu uvedeném v ustanovení § 23 OSŘ. Příkladem zde může být například situace dluhů nezletilých vzešlých ze smluv o přepravě v prostředcích městské hromadné dopravy. V situaci, kdy se soudu nepodaří těmto nezletilým plně nesvéprávným účastníkům doručovat, bude na místě jim ustanovit prostřednictvím zmíněného ustanovení zákonného zástupce nebo opatrovníka, jelikož to vyžadují okolnosti případu.

V případě, že je účastníkem řízení nezletilý, jeho možnost jednat před soudem samostatně je fakticky na úrovni nižší. Je potřeba rozlišovat mezi právem hmotným a procesním. V případě hmotného práva se jedná o posouzení možnosti nezletilého právně jednat v dílčích (zvláštních) právních jednáních. Účastenství v soudním řízení představuje požadavek na zvládnutí souboru procesních úkonů, které jsou následovány mnohými procesními povinnostmi a právy. Schopnost zvládnout tento soubor procesních práv a povinností nemusí (a patrně ani nebude) mít každý nezletilý. Z tohoto důvodu je potřeba, aby soud v daném případě zasáhl na ochranu nezletilého a vydal odpovídající rozhodnutí.⁸⁸⁴

6.3 Specifické aspekty výsledku nezletilého jako účastníka řízení a svědka

Soudní výsledek nebo jiná forma participace nezletilého na soudním řízení je pro dítě stresovou situací. S ohledem na tuto skutečnost je potřeba posuzovat zejména z hlediska respektování individuálních potřeb konkrétního nezletilého a jeho nejlepšího zájmu. Řízení před soudem je až procesním situačním následkem. Příčinou této životní zkušenosti nezletilého je situace v rodině. U té musíme brát v úvahu předchozí zkušenost dítěte, která reprezentuje například narušení rodinné stability nebo ohrožení alespoň jedné psychické potřeby, kterou je pocit jistoty a bezpečí.⁸⁸⁵

Výsledek dítěte je realizován v různých situacích. Klasicky se může jednat o výsledek podle trestního nebo občanského soudního řádu, kde jej vede odpovídající orgán. Avšak také v situacích, kdy dochází k rozhovoru nezletilého se sociálními pracovníky v rámci činnosti OSPOD. Obdobou jsou poté rozhovory svou povahou blízké výsledku, kdy si například rodiče ověřují, zda se jejich dítě skutečně stalo obětí trestného činu, přičemž řeší, jaký postup budou dále volit. I zde je potřeba brát v úvahu věk nezletilého. Odborníci se shodují, že přibližně od dvanácti let věku

883) SVOBODA, Karel. Otazníky nad kolizním opatrovníkem dítěte v exekuci na výživné. *Právní rozhledy*, 2021, roč. 29, č. 13-14, s. 489.

884) SMOLÍK, Petr. Komentář k § 23. In: SVOBODA, Karel. Petr. SMOLÍK, Petr. SMOLÍK, Petr. LEK. *Občanský soudní řád*.

Daniel Hanuš

Ohrožené dítě v právu soukromém a veřejném

STUDIE NÁRODOHOSPODÁŘSKÉHO ÚSTAVU
JOSEFA HLÁVKY

**OHROŽENÉ DÍTĚ
V PRÁVU SOUKROMÉM
A VEŘEJNÉM**

Daniel Hanuš

NADACE
Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových

6/2024